

การแพทย์แผนตะวันตกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
และรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ดังได้กล่าวในบทที่ ๑ แล้วถึงกรที่ชาวยุโรปเคยนำวิชาแพทย์แผนตะวันตกเข้ามาในสมัยอยุธยา แต่การเข้ามาครั้งนั้นไม่มีผลกระทบต่อวงการการแพทย์ไทยอันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการรักษาพยาบาลแต่อย่างใด มีเพียงตำรายาหรือยามบางชนิดเท่านั้นที่ยังเป็นที่รู้จักของคนไทยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ รูปแบบการรักษาพยาบาลแบบตะวันตกสิ้นสุดลงพร้อมกับรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อไทยเริ่มติดต่อกับชาวตะวันตกโดยเฉพาะพวกมิชชันนารีอเมริกัน นิกายโปรเตสแตนต์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพวกเปรสไบทีเรียนในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ไทยเริ่มรับอิทธิพลการแพทย์แผนตะวันตกอีกครั้งหนึ่ง การรับอิทธิพลการแพทย์แผนตะวันตกในครั้งนี้ เป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการแพทย์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

การเข้ามาดำเนินงานของมิชชันนารี โปรเตสแตนต์

ในการเผยแพร่ศาสนาของพวกมิชชันนารีนั้น มักจะให้การรักษาพยาบาลโดยไม่คิดมูลค่ากับชาวพื้นเมืองไปทั่ว ทั้งนี้เพื่อหวังให้คนเกิดศรัทธา เชื่อถือ จะได้ชักชวนเข้านับถือศาสนาได้ง่าย ทั่วยุทธเข้ชาบ้านจึงมักจะเรียกพวกมิชชันนารีว่า "หมอ" ทั้ง ๆ ที่มิชชันนารีบางคนไม่ได้รับการฝึกฝนวิชาแพทย์มากนัก

ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีมิชชันนารีโปรเตสแตนต์คณะแรกที่เดินทางเข้ามาคือ นายแพทย์ คาร์ล ออกัสตัส ฟรีดริค กุทสลาฟ (Carl Augustus Friedrich Gutzlaff) ชาวเยอรมัน และศาสตราจารย์ จาคอบ ทอมลิน (Jacob Tomlin) ชาวอังกฤษจากสมาคมมิชชันนารีลอนดอน ทั้งสองเดินทางมาถึงเมืองไทยเมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๑^๖ และได้อาศัยอยู่บ้านหลังหนึ่ง ซึ่งกงสุลโปรตุเกส นายคาร์โลส ดา ซิลเวรา (Carlos da Silveira) ยกให้ เมื่อ นายแพทย์ กุทสลาฟ และศาสตราจารย์ ทอมลิน สอนศาสนาอยู่ในประเทศจีน เมื่อทราบว่า มีคนจีนในประเทศไทยมาก จึงเข้ามาเผยแพร่ศาสนาในหมู่คนจีน แต่การทำงานของทั้งสอง ทำให้รัฐบาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวหวาดระแวงว่า การแจกหนังสือในหมู่คนจีนนั้นจะเป็นการยุยงให้คนจีนแข็งข้อต่อรัฐบาล แต่เมื่อโปรดฯ ให้แปลหนังสือนั้นออกมา ไม่มีข้อความที่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลก็โปรดฯ ให้มิชชันนารีสอนศาสนาต่อไปได้ แต่ห้ามคนไทยรับแจกหนังสือ^๗ เหตุที่วิธีการดำเนินงานของมิชชันนารีก่อให้เกิดความระแวง เพราะวิธีการเผยแพร่ศาสนาของทั้งสองแตกต่างไปจากพวกบาทหลวงคาทอลิก เช่น การชุมนุมคนเป็นหมู่ ๆ ส่วนมากเป็นคนจีนแล้วแจกใบปลิวเป็นต้น พฤติกรรมดังกล่าวคนไทยไม่เคยพบมาก่อน เพราะพวกคาทอลิกที่เข้ามาอยู่ก่อนมักจะประกอบศาสนกิจอยู่อย่างเดี่ยว เช่นนี้^๘

^๖ คนไทยเรียกว่า หมอภักดิ์

^๗ คนไทยเรียกว่า หมอคอมลิน

^๘ เคนเนท อี แวลส์, ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย (พระนคร : สมาคริสตจักรแห่งประเทศไทย, ๒๕๐๑), หน้า ๖.

^๙ องค์การคาทอลิก, ประชุมพงศาวดารภาค ๓๑, หน้า ๕.

^{๑๐} Rev. C. Robinson, "Protestant Missions in Siam", p. 10.

^{๑๑} Bangkok Calendar for the year 1866, (n.p.1866), p66

ถึงแม้จะมีความซัดเซงของเซนต์ แต่มีชนนารีทั้งสองก็พยายามจะสอนศาสนาแก่คนไทย อยู่เสมอ จนในที่สุดเจ้าพระยาพระคลัง^๑ จะให้ นายฮันเตอร์ พอกรชาวอังกฤษ จัดการ เอาคนทั้งสองลงเรือไปสิงคโปร์เสีย แต่ทั้ง ๒ ได้ยื่นคำร้องคัดค้าน ในที่สุดเจ้าพระยาพระ- คลังตกลงอนุญาตให้อยู่ต่อไปได้ แต่ให้ระมัดระวังในการแจกหนังสือ^๒

เมื่อได้รับอนุญาตให้อยู่ต่อไป มีชนนารีทั้งสองก็เริ่มแจกหนังสือต่อไป แต่แจกเฉพาะ ในหมู่คนจีน แต่แจกยาทั้งคนไทยและคนจีน ปรากฏว่ามีคนมาขอหนังสือและยาจำนวนมาก ต้องไปเอาเพิ่มเติมจากสิงคโปร์ ภายหลังเข้ามาทำงานได้ ๑ ปี นายแพทย์กutschalapf ได้ เขียนจดหมายไปยังคริสตจักรในอเมริกา เพื่อขอมิชชันนารีมาเพิ่มเติมในเมืองไทย โดยฝาก จดหมายไปกับ กัปตัน คอฟฟิน (กัปตันผู้นี้พาฝาแฝด อิน - จีน โดยสารเรือไปอเมริกา) จดหมายของนายแพทย์กutschalapf ทำให้คณะอเมริกา บอด ออฟ คอมมิชชันเนอร์ ฟอว์ ฟอเรน มิชชัน (American board of Commissioners For Foreign Mission) ส่งนายแพทย์ เดวิด เอบีล (David Abeel) เข้ามายังประเทศไทย

นายแพทย์ เดวิด เอบีล เดินทางจากสิงคโปร์ เข้ามายังกรุงเทพฯ พร้อมกับ มร.ทอมสัน เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๗๔ มียาคิดตัวมาเป็นจำนวนมาก หนังสือจีน ๖ หีบ และหนังสือภาษาไทยพิมพ์ด้วยอักษรโรมัน ๓๐๐ ฉบับ^๓ เขาได้เข้าพักในบริเวณสถาน กงสุลโปรตุเกส ซึ่ง นายแพทย์กutschalapf เคยอาศัยอยู่เดิม นายแพทย์ เดวิด เอบีล ได้แจก หนังสือและยารักษาโรคต่าง ๆ ให้แก่คนเจ็บป่วยเป็นจำนวนมาก

^๑ เป็นสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ในรัชกาลที่ ๔

^๒ องค์การคากูรูดกา , ประชุมพงศาวดารภาค ๓๑ , หน้า ๖๖.

^๓ เรื่องเดียวกัน , หน้า ๑๓.

ครั้งแรก นายแพทย์เอเบิลตั้งใจจะไม่โยกย้ายไปที่โคลัมเบีย แต่ภายหลังเมื่อเกิดความเจ็บป่วยจึงเดินทางไปเปลี่ยนอากาศที่สิงคโปร์ เมื่อเดินทางกลับเมืองไทยคราวนี้ เขารู้สึกว่า รัฐบาลไทยกักขังเรื่องการเผยแพร่ศาสนา มาก โดยมีประกาศฉบับที่ ๒ ห้ามราษฎรรับแจกหนังสือจากพวกมิชชันนารี นายแพทย์เอเบิล อยู่ที่กรุงเทพฯ ต่อมาอีก ๖ เดือน จึงเดินทางไปยังสิงคโปร์ เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๕ แล้วเดินทางต่อไปยังสหรัฐอเมริกา

ในขณะที่นายแพทย์เอเบิลอยู่ในเมืองไทยนั้น เขามีความเห็นหาว่าไม่มีสถานที่ที่เหมาะสมที่จะจัดตั้งศูนย์กลางเผยแพร่ศาสนา โปรเตสแตนต์ใต้มากมายยิ่งไปกว่าเมืองไทย^๒ ดังนั้น เขาจึงเสนอความเห็นไปยังองค์การคริสตศาสนา และได้รับการสนองตอบอย่างดีจากสมาคมอเมริกันบอร์ค (A B C F M) คณะอเมริกันบัพติสต์ และคณะโปรสไบทีเรียน สมาคมเหล่านี้ต่างก็ทำหน้าที่อุปถัมภ์ในด้านการเงิน และการจัดส่งมิชชันนารีเข้ามายังเมืองไทยเพื่อเผยแพร่ศาสนาติดต่อกันมาโดยตลอด^๓

ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๔ - พ.ศ. ๒๓๗๖ มีมิชชันนารีในสังกัดอเมริกันบอร์ค (A B C F M) เข้ามาทำงานภายหลังจากนายแพทย์เอเบิล จำนวน ๒๒ คน แต่ไม่มีผู้ใฝ่หมิ่นบาทเค้น ต่อมาคณะมิชชันนารีอเมริกันแห่งคณะบัพติสต์ และคณะโปรสไบทีเรียนต่างก็ทยอยเข้ามาทำงานในเมืองไทย ในช่วงแรกมีทั้งแต่นายแพทย์กุตสลาฟฟ์เดินทางเข้ามาจนถึงสุริยราชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มีมิชชันนารีเข้ามาในเมืองไทยประมาณ ๔๖ คน ในจำนวนนี้มีแพทย์อยู่ ๖ คน คือ

^๑ องค์การค้ำชูศาสนา, ประณตพงศาวดารภาค ๓๑, หน้า ๒๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

^๓ สุทรธัญย์ กาญจนรัชติ, "บทบาทของมิชชันนารีอเมริกันในประเทศไทย", ใน ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา (พระนคร: แพร่พิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๑๕.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

๑. นายแพทย์ คาร์ล กุตสลาฟส์ (Carl Gutzloff) เดินทางเข้ามาเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๑ กลับไปยังประเทศจีนเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๓๗๔
๒. นายแพทย์ เดวิด เอเบิล (David Abeel) เดินทางเข้ามาเมื่อเดือนมิถุนายน ๒๓๗๔ เดินทางกลับในเดือนพฤศจิกายน ๒๓๗๕
๓. นายแพทย์ แคน บีช บรัคเลย์ (Dan Beach Bradley) เดินทางเข้ามาเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๕ ถึงแก่กรรมในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔
๔. นายแพทย์ สตีเฟน เทรซี (Stephen Tracy) ทำงานในเมืองไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๑ - ๒๓๘๒
๕. นายแพทย์ ซามูเอล เรโนลด์ เฮาส์ (Samuel Reynolds House) ทำงานในเมืองไทย พ.ศ. ๒๓๘๐ - ๒๔๑๔

ในบรรดาแพทย์มิชชันนารีเหล่านี้ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการนำวิทยาการใหม่ ๆ ด้านการแพทย์มายังประเทศไทยคือ นายแพทย์ บรัคเลย์ และนายแพทย์ เฮาส์ ซึ่งทั้งสองใช้ชีวิตในเมืองไทยเป็นเวลานานกว่านายแพทย์คนอื่น ๆ และในระหว่างนั้นก็ได้สร้างคุณประโยชน์ให้กับประเทศไทย โดยเฉพาะด้านกิจการแพทย์เท่านั้น แต่รวมไปถึงด้านอื่น ๆ เช่น ด้านการศึกษา และด้านการทหาร เป็นต้น

นายแพทย์ แคน บีช บรัคเลย์ (Dan Beach Bradley) ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า หมอบรัคเลย์ เป็นแพทย์มิชชันนารีเปรสไบทีเรียน (Presbyterian) ในคณะอเมริกัน บอร์ดคอมมิชชันเนอร์ ฟอว์ ฟอเรน มีชัน (American Board Commissioner For Foreign Mission) เป็นชาวเมืองมาเซลลัส (Marcellus) ในรัฐนิวยอร์ก เกิดเมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๔๕ สำเร็จแพทย์เมื่ออายุยังน้อย แต่งงานกับ เอมีลี รอยส์ (Emilie Royce) แล้วจึงเดินทางเข้ามายังกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕ หมอบรัคเลย์เป็นมิชชันนารีชุดที่ ๓ ที่เดินทางเข้ามายังกรุงเทพฯ เมื่อมาถึงได้เข้าพักยังบ้าน ๒ หลัง ซึ่งพวกมิชชันนารีเข้าที่ นายกลั่น ปลูกอยู่เหนือวัดเกาะ (วัดสัมพันธวงศ์) ขึ้นมาเล็กน้อย บริเวณที่พวกมิชชันนารีอยู่นี้

เป็นที่สกปรก อยู่ในใกล้ตลาดค้าเฟ็งอันเป็นที่อยู่ของชาวจีน หมอบรัดเลย์ใช้ที่ดินบ้านเป็นที่
 จำหน่ายยา แต่เปิดร้านจำหน่ายยาได้ไม่ถึง ๒ เดือน ก็เดือดร้อนเรื่องที่อยู่ เพราะรัฐบาล
 ส่งส่วยในการแจกหนังสือของพวกมิชชันนารี^๑ เพราะการที่พวกมิชชันนารีสวดมนต์เป็นภาษาจีน
 และแจกหนังสือแก่คนจีนนั้น ทำให้รัฐบาลไทยกลัวว่ามิชชันนารีจะเกลี้ยกล่อมเอาคนจีนเป็นพวก
 และจะคิดการกำเริบขึ้นภายหลัง^๒ ประกอบกับกัปตันเวลสตันมีเรื่องทะเลาะกับพระวัดเกาะ^๓
 จึงทำให้ฐานะของพวกมิชชันนารีไม่มั่นคง นายกลีน ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินที่พวกมิชชันนารีเช่า
 อยู่ ได้แนะนำให้หมอบรัดเลย์ไปขออนุญาตจากเจ้าพระยาพระคลังเสียก่อน แต่ไม่เป็นผลสำ-
 เร็จ เพราะผู้มีอำนาจในที่ดินแปลงนั้นคือ พระยาโชฎีก ซึ่งไม่ชอบให้พวกมิชชันนารีทำการ
 เผยแพร่ศาสนาในหมู่คนจีน กลัวจะก่อการกำเริบภายหลัง^๔ ดังนั้น พวกมิชชันนารีจึงต้อง
 ย้ายที่อยู่ หมอบรัดเลย์ไปอยู่บ้านสัง ตครุส (คือภูฏิง) ต่อมาพวกมิชชันนารีย้ายไปอยู่ยัง
 คลองอีกฟากหนึ่งใกล้กับพวกโปรตุเกส มีทางอังกฤษอยู่ระหว่างกลาง เจ้าพระยาพระคลัง
 ได้ปลูกเรือนให้พวกมิชชันนารีเช่าอยู่^๕ หลัง คิดค่าเช่าเดือนละ ๖๕ บาท ที่บ้านหลังใหม่นี้
 พวกมิชชันนารีได้เปิดร้านขายยาขึ้นใหม่ และมีห้องผสมยาอีกห้องหนึ่ง หมอบรัดเลย์อยู่ที่นั่นจน
 กระทั่ง พ.ศ. ๒๓๘๕ หมอบรัดเลย์จึงได้สิทธิเช่าที่ดินเนื้อใหญ่ติดต่อกับวังของกรมหลวงวงศา-
 ธิราชสนิท ที่ปากคลองบางหลวง (หลังป้อมวิชัยประสิทธิ์) ๗ ไร่ หมอบรัดเลย์ได้สร้าง

^๑ องค์การคาคูสุสก, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๑, หน้า ๒๗.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘ - ๔๑.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^๕ ตรีมน้ำครั่งหน้าวัดประยูรวงศาวาส

^๖ องค์การคาคูสุสก, ประชุมพงศาวดารภาค ๓๑, หน้า ๔๘.

บ้านชั้น ๓ หลัง ซึ่งมอบรัคเลยและครอบครัวได้อาศัยจนกระทั่งเขาถึงแก่กรรมใน พ.ศ.

๒๔๑๖

หมอซามูเอล เรโนลด์ เฮาส์ (Samuel Reynolds House) ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า หมอเฮาส์ เดินทางเข้ามากรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๔๕๐ อันเป็นเวลาที่คุณไทยเริ่มให้ความเชื่อถือในการแพทย์แผนตะวันตกบ้างแล้ว อันเป็นผลจากการดำเนินงานของหมอ บรัดเลย์ หมอเฮาส์ใช้ชีวิตในเมืองไทย ๒๕ ปี แต่ทำงานด้านการรักษาพยาบาลโดยตรง เพียง ๔ ปีครึ่ง หลังจากนั้นอุทิศตนให้กับการเผยแพร่วิทยาการเพียงอย่างเดียว

ซามูเอล เรโนลด์ เฮาส์ คนไทยเรียกว่า "หมอเทา" เกิดที่เมืองวอเทอร์ฟอร์ด รัฐนิวยอร์ก เมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๑๗ เป็นบุตรคนที่สองของครอบครัว ใน ค.ศ. ๑๘๓๕ เข้าศึกษาในวิทยาลัย คาทเมททันในเมืองแชนโนเวอร์ รัฐนิวแฮมเชอร์ ต่อมาได้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยยูเนียน ที่เมืองสะเท็มเบคคาคี ได้รับปริญญา บี.เอ. วิชาที่เรียนและเกียรติคุณในทางการศึกษา ใน ค.ศ. ๑๘๓๗ ในสามปีต่อมาเขาได้รับปริญญา เอ็ม.เอ.จากสถานศึกษาเดิม และได้ออกไปทำการสอนอยู่ ๓ ปี หลังจากนั้นได้เข้าเรียนวิชาแพทยศาสตร์ในมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย ระหว่าง ค.ศ. ๑๘๔๑ - ๒ และปีต่อไปที่มหาวิทยาลัยการแพทย์แอลบานี เขาได้รับปริญญา เอ็ม.ดี. จากมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์และศัลยกรรมแห่งนิวยอร์ก ใน ค.ศ. ๑๘๔๕

เมื่อสำเร็จวิชาแพทย์แล้ว หมอเฮาส์ได้อุทิศตนให้บอร์คแห่งฟอเรนมิชชันของคณะโปรเตสแตนต์ และได้รับหน้าที่ใน ค.ศ. ๑๘๔๖ เขาได้ถูกกำหนดตัวให้เดินทางมาประเทศไทยพร้อมกับศาสตราจารย์ สตีเฟน บัตตัน หมอเฮาส์เดินทางกลับไปเยี่ยมบ้าน ๑ ครั้ง คือใน พ.ศ. ๒๓๘๘ และเดินทางกลับอเมริกาใน พ.ศ. ๒๔๑๘

จอร์จ เฮาส์ เฟลคัส, หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ ๔, (พระนคร : สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย, ๒๕๐๔), หน้า ๑.

บทบาททางการแพทย์ของมิชชันนารี

๑. การรักษาโรคทั่วไป

เมื่อหมอบริคเลย์เดินทางเข้ามาเมื่อ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๘ นั้น หมอบริคเลย์ ได้พักอยู่ในบ้านเล็ก ๆ ใกล้วัดเกาะ (วัดสัมพันธวงศ) อันเป็นที่สกปรกชื้นและอยู่เสมอ เพราะ ตั้งอยู่บนชายเลน ในที่ใกล้เคียงกับที่พักของหมอบริคเลย์มีคสาต (ตลาดสำเพ็ง) ซึ่งเป็นบ่อเกิด แห่งโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ จึงเป็นทำเลที่เหมาะสมสำหรับรักษาคนเจ็บป่วย หมอบริคเลย์ได้เปิด โอสถศาลาขึ้นโดยใช้ที่ดินของบ้านพักเป็นที่ทำการ หลังจากเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ได้สัปดาห์ มีสเตอร์สันเตอร์พ้อค้ำชาวอังกฤษไ้มาหาหมอบริคเลย์บอกว่า พระยาศรีพิพัฒน์ให้มาเชิญตัว เขาไปในนามของพระเจ้าแผ่นดิน เพื่อให้ไปรักษาคนไข้และพวกเซลยซึ่งป่วยเป็นไข้ทรพิษ และอหิวาตกโรค^๒ คนไข้เหล่านี้ล้วนมีอาการเพียงหนัก สถานที่อยู่ก็สกปรกชื้นและ อาหาร การกินไม่สะอาด คนรักษาพยาบาลก็ไม่มีพอ หมอบริคเลย์เห็นเช่นนี้ก็รู้ว่า หมกทางที่จะรักษา แล้ว จึงได้แคล่บรอยนเอาใจคนไข้เท่านั้น หมอบริคเลย์มีคหวังที่จะแสดงความสามารถ ในการรักษาครั้งนี้ เพราะรู้ว่าถ้าเขารักษาบุคคลเหล่านี้หายได้ เขาจะได้รับความไว้วางใจ เขาไปทำการรักษาคนชั้นสูงในวังต่อไป ครั้งนี้เป็นการทดสอบความสามารถของเขาถูกอัน

แต่อย่างไรก็ตามเมื่อเขาเปิดร้านยาเป็นครั้งแรก ในวันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๘ นั้น ปรากฏว่ามีคนไข้มาขอรับการรักษาโรคจากเขาประมาณวันละ ๑๐๐ คน ส่วนมากเป็น ชาวจีน ซึ่งคนไข้เหล่านี้ล้วนมีอาการเพียงหนักแล้วทั้งนั้น ในการรักษาพยาบาลและแจกยานี้

^๑ องค์การศึกษาดุรุษภ, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๑, หน้า ๓๑ - ๓๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

หมอบรัดเลย์จะให้คนป่วยเหล่านั้นส่วนคนตและอ่านพระคัมภีร์ก่อนที่จะรักษาโรค และที่ใบ
สลากยาที่แจกกั้แนบข้อความสั้น ๆ ในพระคัมภีร์ไปด้วย ^๒ ทั้งนี้เพื่อชักจูงคนป่วยให้เห็นพระคุณ
ของพระเจ้า คนไข้จะมีความเชื่อถือในพระเจ้ามากยิ่งขึ้น ^๓

ในระยะแรกนั้น หมอบรัดเลย์ ยังไม่ได้รับความเชื่อถือ จะเห็นได้จากคนไข้
ที่มาขอรับการรักษาในระยะแรกนั้นล้วนแต่เป็นอากรหนักมากทั้งสิ้น และส่วนใหญ่ก็เป็นชาวจีน
ทั้งนี้เพราะเห็นหมอฝรั่งเป็นของแปลก รักษาให้โดยผู้ป่วยก็ไม่ต้องเสียค่ารักษาพยาบาลแต่
อย่างใด คนป่วยมาขอรับการรักษาจากหมอบรัดเลย์มาก และขยายวงกว้างไปยังชุมชนนาง
ผู้ใหญ่ คนแรกคือ พระยาอภัยไฉนฤทธิ

วันที่ ๒๒ ธันวาคม ๒๓๗๘ พระยาอภัยไฉนฤทธิ ให้เชิญตัวไปหาที่บ้าน เพื่อตรวจ
ดูโรคที่ทานได้เป็นมาแล้วประมาณ ๒๐ ปี เมื่อหมอบรัดเลย์ไปถึง ไม่มีใครจะยอม
ให้ตรวจเท่าทั้งสองข้าง ให้ตรวจและสองรักษาถูกข้างเดียวก่อน ครั้นหมอบรัดเลย์
ตรวจและพูดจาถูกต้องเป็นที่พอใจ จึงได้ยอมให้ตรวจ และรักษาทั้งสองข้าง

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

^๒ เคนเนท อี แวลส์, ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย, หน้า ๑๔.

^๓ องค์การค้ำจุนศาสนา, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๑, หน้า ๓๕.

^๔ ซอเคิม นุนนาค เดิมเป็นอะโรยูก่อนไม่ทราบ ปราบกฏเมื่อเป็นพระยาอภัยไฉนฤทธิ
ต่อมาได้เลื่อนเป็นเจ้าพระยามรราช ถึงแก่อสัญกรรมใน พ.ศ. ๒๓๘๘ เป็นต้น สกุลนุนนาค
(เรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ในจดพระราชนิพนธ์เพลงศพ หม่อมหลวง ชูชาติ
ก่าภู ๑๖ ธันวาคม ๒๕๑๒ โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี หน้า ๒๔ - ๒๕)

^๕ องค์การค้ำจุนศาสนา, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๑, หน้า ๕๖.

จะเห็นได้ว่า การที่ พระยาอภัยไฉนฤทธิ์ เรียกหมอบรัดเลย์ไปรักษานั้น เป็น เพราะต้องการทดลองดูเท่านั้น เพราะยังไม่มั่นใจว่าจะสามารถรักษาให้หายได้ หลังจาก นั้น ๗ วัน พระยาอภัยไฉนฤทธิ์ก็ให้คนมาแจ้งกับหมอบรัดเลย์ว่า ท่านหายจากโรคที่เป็น แล้ว ขอขอบใจหมอบรัดเลย์มาก ถ้าต่อไปภายหน้ามีการเจ็บป่วยเกิดขึ้นแก่ท่านแล้ว จะต้อง ขอโทษหมอบรัดเลย์เสมอ

อาจจะเป็นเพราะความสำเร็จในการรักษาพระยาอภัยไฉนฤทธิ์เอง ที่ทำให้ชื่อเสียงในการรักษาพยาบาลของหมอบรัดเลย์เป็นที่เชื่อถือในหมู่เจ้านาย และข้าราชการชั้น ผู้ใหญ่มากยิ่งขึ้น เพราะหลังจากการรักษาคราวนี้แล้ว หมอบรัดเลย์ก็ได้รับเชิญไปรักษา ตามวังและบ้านมากขึ้น และผู้ที่มารับรักษาที่ร้านก็มีจำนวนมากขึ้น จะเห็นได้จากบันทึก ของหมอบรัดเลย์ดังนี้

วันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๓๖๕ เจ้าฟ้าน้อยทรงส่งเรือมารับหมอบรัดเลย์และ ภรรยา ให้ไปเฝ้าสมเด็จพระราชินี พระชนนีของพระองค์ ... เมื่อเสด็จ ทำความเคารพแล้ว หมอบรัดเลย์ก็รับลงมือตรวจโรคทันที ดูเหมือนพระองค์จะ แปลกพระทัยมากที่หมอบรัดเลย์ซึ่งใคร ๆ ก็กล่าวยกย่องสรรเสริญว่าเป็นหมอที่มีความรู้ดี แต่หาสมจริงตามคำที่กล่าวถึงกันไม่ รู้ว่าการพระโรคของพระองค์เพียง เล็กน้อยเท่านั้น หมอบรัดเลย์เลยคอยดูสสารภาพว่า เขาไม่มีความรู้อย่างที่เขา ใจกันจนขึ้นในเมืองไทยว่า พอเห็นคนไข้ก็นำไปโก้นทันที ที่เคียวว่าจะ เป็นหรือจะ ตายเช่นนั้น และการที่ถือเช่นนั้นทำให้ความสามารถทางวิชาของเขาถูกกลืนหมดมาก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ เรื่องเดียวกัน

^๒ สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

^๓ องค์การคารุณาสง, ประชุมพงศาวดารภาค ๓๑, หน้า ๖๐ - ๖๓.

วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๓๗๕ ในบรรดาคนไข้ของทุกมณฑลบุรี มีพระสงฆ์เป็นจำนวนมากเหมือนกัน หมอบรัดเลย์ให้เกียรติยศแก่พระมากกว่าพวกฆราวาสเล็กน้อย คือยอมให้พระเข้านั่งบนเก้าอี้ในโอสถศาลาได้ ส่วนคนสามัญต้องนั่งคอยข้างนอก

วันที่ ๒๓ เมษายน ๒๓๗๕ เวลาเช้า หมอบรัดเลย์ได้รับสั่งจากเจ้าฟ้าน้อย ขอเชิญให้หมอบรัดเลย์ไปเฝ้าเจ้าฟ้าใหญ่ (คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นดำรงพระยศเป็น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ อนุชาประทับ ณ วัดราชาธิวาส) หมอบรัดเลย์เห็นว่าอาการประชวรของพระองค์ไม่ใช่โรคเล็กน้อย... หมอบรัดเลย์ถวายคำชี้แจงว่า ตามที่หมอไทยว่าเป็นโรคเกิดแถม แล้วรักษาโดยวิธียาชนิดรอนพอกนั้น ไม่ถูกเสียแล้ว เจ้าฟ้าใหญ่ทรงเห็นจริง ตกลงให้เลิกหมอไทย แล้วทรงมอบภาระในเรื่องการรักษาพระโรคให้แก่มอบรัดเลย์ต่อไป

วันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๓๗๕ หมอบรัดเลย์ไปเยี่ยมเจ้าพระยานคร^๑ อีก คอยอยู่ประมาณชั่วโมงหนึ่ง เจ้าพระยานครจึงออกมา ยาคีเกล็ดที่ให้ไว้แต่คราวก่อนก็ยังไม่ไถ่กิน โดยเกรงว่าจะเป็นยาพิษ เจ้าพระยานครได้เรียกคนไข้มาคนหนึ่งให้กินยาคีเกล็ดนั้นต่อหน้าของตน โดยกล่าวว่า ถ้ายานี้จริงแล้ว ท่านก็จะชงใหม่^๒

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖.

^๓ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๐๑๔ บรรดาคนไข้ของพวกมิชชันนารีมีทั้งต่างจังหวัดและพระนคร โดยมากมาจากอยุธยา, สามโคก, ปากดึก, ปากน้ำ ซอเสียดของหมอบรัดเลย์เดินทางไปถึงในที่ไกลและที่ใกล้ มีคนนับหมื่นถือมากกว่าเป็นหมื่นที่มีความรู้สึก

เมื่อครบ ๒ ปี ที่เปิดร้านยา ปรากฏว่ามีคนไข้ในบัญชี ๕๐๒๕ ในปีหลัง ๆ หมอบรัดเลย์ลดการบริการทางด้านการแพทย์ลง และในปี ๒๐๔๗ เขาทำการรักษาเพียงวันละ ๕๐ - ๖๐ คน ใช้เวลาที่เหลือให้รับงานด้านอื่นเช่น การพิมพ์ การเผยแพร่ศาสนาและการศึกษา แต่ถึงอย่างไร เขาก็ไม่หยุดงานด้านบริการการแพทย์ หลังปี พ.ศ. ๒๓๘๐ หมอบรัดเลย์เปลี่ยนวิธีบริการการแพทย์จากการรับรักษาที่ร้านยาของมิชชันนารี ไปรักษาตามบ้านคนไข้ เพื่อจะถือโอกาสเทศนาสั่งสอนไปด้วย ด้วยวิธีการนี้ เขาสามารถรักษาคนไข้ได้ปีละ ๓๐๐ คน และในทุกวันนี้หมอบรัดเลย์จะรับรักษาที่โบสถ์ซึ่งมีหนึ่งจะรักษาได้คนไข้ถึง ๕๐๐ คน และในจำนวน ๕๐๐ คนนี้ จะมีคนไข้ ๑๐๐ - ๒๐๐ คน ที่เข้าไปฟังการเทศนาภายในโบสถ์

ในปี ๒๓๕๐ หมอเฮาส์ เข้ามาดำเนินงานร้านยาแทนหมอบรัดเลย์ ขณะที่หมอบรัดเลย์เดินทางไปเยี่ยมบ้านที่อเมริกาเป็นการชั่วคราว หมอเฮาส์เปิดร้านยาที่แพลงเล็ก ๆ อยู่หน้าสำนักงานคณะมิชชันนารี ในระยะ ๔ ปีครึ่ง เขาได้รักษาคนไข้ ๗๐๐๒ คน หมอเฮาส์

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑.

^๒ Donald C. Lord, Mo Bradley and Thailand, (Michigan, William B. Beramans, 1969), p. 75.

^๓ Ibid.

^๔ จอร์จ เฮาส์ เฟลด์ส, หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ ๔, หน้า ๕๔.

ทำงานค้นคว้าการแพทย์โดยตรง ๔ ปีครั้งก็เลิก ไปสอนศาสนาเพียงอย่างเดียว มอบหน้าที่ให้หมอเลน (Lane) ซึ่งเดินทางเข้ามาพร้อมกับหมอบรัดเลย์ใน พ.ศ. ๒๓๕๔ เข้าดำเนินงานในร้านยาต่อไป

๒. การป้องกันโรคระบาด

๑. การป้องกันไข้ทรพิษ

ไข้ทรพิษเป็นโรคระบาดที่ร้ายแรงชนิดหนึ่ง ซึ่งทำลายชีวิตของมนุษย์เป็นจำนวนมาก และไม่สามารถจะป้องกันได้ ก่อนที่นายแพทย์ เอ็ดเวิร์ด เจนเนอร์ (Edward Jenner) ชาวอังกฤษจะค้นพบวัคซีนซึ่งสามารถป้องกันไข้ทรพิษได้ใน พ.ศ. ๒๓๓๘ นั้น วิธีการป้องกันไข้ทรพิษแบบปลูกทรพิษของจีนได้รับความนิยมมากทั้งในจีนและในยุโรป แต่หลังจากนายแพทย์เจนเนอร์ได้ค้นพบวัคซีนแล้ว ยุโรปจึงเลิกใช้วิธีของจีน แต่ในบางแห่งและในบางครั้งวิธีของจีนก็ยังต้องนำมาใช้ เมื่อมีปัญหาเรื่องการผลิตวัคซีนในระยะแรก ดังนั้น การปลูกป้องกันไข้ทรพิษที่ใช้กันอยู่มี ๒ วิธีคือ

๑. วิธี Inoculation (ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า "การปลูกทรพิษ") หมายถึงวิธีการเอาหนองจากผู้ป่วยไข้ทรพิษ (Variola Virus) ไปปลูกลงในผิวหนังของผู้อื่น วิธีการนี้เป็นวิธีการที่พวกคนจีนใช้มาหลายพันปี โดยชาวจีนพบว่าผู้ป่วยเป็นไข้ทรพิษแล้วจะไม่เป็นอีก จึงพยายามจะเอาสะเก็ดหนองของผู้ป่วยไข้ทรพิษมาคั้นเป็นผงแล้วพ่นเข้าทางจมูกหรือเอาหนองปลูกลงในผิวหนัง เพื่อให้เกิดไข้ทรพิษชนิดอ่อน ๆ ขึ้น จะได้อ่อนไข้ทรพิษแท้ได้^๒ วิธีการเช่นนี้มีลักษณะเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทาน หรือภูมิคุ้มกันให้กับร่างกาย เช่นเดียว

มนัสวีร์ อุดมพันธ์, ประวัติการแพทย์ชุมชนในประเทศไทย, (มปท, มปป),
หน้า ๑๘.

ประเนิน จันทิมล, "ประวัติการควบคุมโรคติดต่ออันตรายในประเทศไทย"
อนุสรณ์ ๒๐ ปี กระทรวงสาธารณสุข (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเซม ๒๕๐๕), หน้า ๕๕๘.

กับการปลูกฝีของนายแพทย์เจนเนอร์ แต่การทำเช่นนั้น ก็ไม่ปลอดภัยนัก อาจจะทำให้
ไข้ทรพิษอาการรุนแรงถึงตายได้ (ประมาณ ๑ ใน ๕๐๐) และยังทำให้ติดคอไปยังผู้อื่นได้
อีกด้วย^๒ จึงไม่สามารถจะระงับการระบาดได้แน่นอน

การป้องกันไข้ทรพิษขึ้น แพร์เข้าไปในประเทศอินเดียและในปี พ.ศ. ๒๒๖๐
ได้แพร์เข้าไปในประเทศอังกฤษ โดย เล็ก แมรี วอร์ทเลย์ มอนตากู ภรรยาของเอกอัคร
ราชทูตอังกฤษประจำกรุงคอนสแตนติโนเปิล เป็นผู้นำเข้าไป แต่ภายหลังเมื่อวิธีการของ
นายแพทย์เจนเนอร์ได้รับการรับรองแล้ว วิธีนี้ก็ถูกห้ามใช้^๓

๒. วิธี Vaccination (ต่อไปจะเรียกว่า "การปลูกฝี") หมายถึงการ
ใช้พันธุ์หนองฝีโค (Vaccinia Virus) ที่ผลิตขึ้นตามหลักวิชาปลูกลงไปในผิวหนังของมนุษย์
ซึ่งเป็นวิธีที่ นายแพทย์ เจนเนอร์ แพทย์ชาวอังกฤษค้นพบใน พ.ศ. ๒๓๓๘

ในขณะที่หมอบรัดเลย์เข้ามาทำงานในเมืองไทยนั้น วิธีการปลูกฝีเป็นที่รู้จักแพร่
หลายทั่วไปแล้วทั้งในยุโรปและอเมริกา และวิธีการปลูกทรพิษก็ไม่มีผู้ใดนิยมใช้ต่อไปอีกแล้ว
หมอบรัดเลย์เองก็ทราบคำว่า การปลูกทรพิษเป็นการเสี่ยงอันตราย ไม่ปลอดภัยเท่าการใช้
พันธุ์หนองฝีโค แต่หมอบรัดเลย์ก็ต้องนำวิธีปลูกทรพิษมาใช้ด้วย เพราะในครั้งแรก ๆ การ
ทดลองใช้วิธีปลูกฝีไม่ได้ผล

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

---

^๑ คำนึง พรหมแพทย์, เรื่องของหมอ (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๘), หน้า ๒๔.
^๒ ประเมิน จันทวิมล, "ประวัติการควบคุมโรคติดต่ออันตรายในประเทศไทย"
อนุสรณ์ ๒๐ ปี กระทรวงสาธารณสุข, หน้า ๕๕.
^๓ เรื่องเดียวกัน.
^๔ มนัสวีร์ อุดหนันท์, ประวัติการแพทย์มิชชันนารีในประเทศไทย, หน้า ๑๔.

หมอบรัดเลย์เริ่มทดลองปลูกฝิ่นเป็นครั้งแรก ในวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๕ โดยการคิดซื้อหนองเช่าไปในแชนเค็ก ๆ ประมาณ ๑๕ คน การปลูกฝิ่นครั้งนี้หมอบรัดเลย์ได้ปรึกษาหารือกับเจ้าพระยาพระคลัง ซึ่งเจ้าพระยาพระคลังได้ให้ความเห็นชอบ และเห็นว่า เป็นการกระทำที่มีประโยชน์มาก โดยกล่าวว่า

"เป็นการบุญอย่างยิ่ง จะหาบุญอย่างอื่นมาเปรียบเทียบได้โดยยาก" และหากหมอบรัดเลย์ทดลองเป็นผลสำเร็จ เจ้าพระยาพระคลังยินดีอนุญาตให้หมอบรัดเลย์เรียกเอาค่าขวัญข้าวจากคนที่ปลูกฝิ่น คนละ ๑ บาท แต่หมอบรัดเลย์ทำการทดลองครั้งนี้ไม่เป็นผลสำเร็จ^๒

ต่อมาในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๓๘๑ ได้เกิดไข้ทรพิษระบาดขึ้นชุกชุม หมอบรัดเลย์ได้พยายามช่วยอย่างเต็มที่ เมื่อหมอกทางที่จะป้องกันภัยไข้ปลูกฝิ่น หมอบรัดเลย์จึงต้องใช้วิธีปลูกทรพิษแทน โดยการนำหนองจากผู้ป่วยภัยไข้ทรพิษมาปลูกให้บรรดาบุตรของพวกมิชชันนารี หมอบรัดเลย์บันทึกไว้ว่า

"พระเจ้าไ้โปรดประทานพรให้การปลูกทรพิษคราวนั้นได้รับผลสำเร็จยิ่งเด็ก ๆ ที่ได้รับการปลูกทรพิษทุกคนป่วยเป็นไข้ทรพิษอย่างอ่อน และ ไม่มีผู้ใดเป็นอันตรายเลย"^๓

การที่หมอบรัดเลย์ใช้วิธีการปลูกทรพิษนี้ หมอบรัดเลย์ตระหนักดีว่าเป็นการเสี่ยงอันตราย และผู้ที่ได้รับการปลูกทรพิษนี้แม้จะมีอาการของไข้ทรพิษอย่างอ่อนไม่รุนแรงเหมือนใช้-

^๑ องค์การคาคูสุสกา, ประชุมพงศาวดารภาค ๓๑, หน้า ๕๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ มนัสสิร์ อูอหนันท์, ประวัติการแพทย์มิชชันนารีในประเทศไทย, หน้า ๑๕.

ทรัพย์สินที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ แต่ก็อาจเจ็บหนักถึงตายได้ ไม่ปลอดภัยเท่าการไว้พันธุ
หนองผีโคได้ แต่หมอบรัดเลย์ก็จำเป็นต้องใช้วิธีนี้ เพราะได้ทดลองปลูกผีอยู่ถึง ๔ ปี
ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ ดังนั้น ในช่วงที่การทดลองปลูกผียังไม่สำเร็จ แต่เกิดใช้ทรัพย์สินระบาด
จึงจำเป็นต้องใช้วิธีปลูกทรัพย์สินแทน

ความสำเร็จในการปลูกทรัพย์สินของหมอบรัดเลย์ครั้งนี้ทำให้คนไทยทั่วไป เริ่ม
เชื่อว่าการปลูกทรัพย์สินทำได้จริง เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบ
จึงโปรดฯ ให้หมอลหลวงออกไปสืบสวนเรื่องราวหาข้อมูลในเรื่องนี้ดูก่อน พวกหมอ
มิชชันนารีก็พยายามชักจูงให้คนไทยได้เห็นคุณประโยชน์ของการปลูกทรัพย์สินพร้อมกับได้
พิมพ์ใบปลิวโฆษณาคุณประโยชน์ของการปลูกทรัพย์สินแจกจ่ายและได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ
ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย จากการโฆษณาคุณประโยชน์ของ
การปลูกทรัพย์สินนี้เอง ในวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๓๔๑ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หมอลหลวงทั้งหมดไปฝึกหัดการปลูกทรัพย์สินจาก
พวกมิชชันนารี และทรงมีพระราชดำริจะให้หมอลเหล่านี้ไปทำการปลูกทรัพย์สินให้กับราษฎร
ทั้งในวังและนอกวัง ตลอดทั้งตามหัวเมืองสี่กั๊ก^๖ นอกจากนี้ พวกหมอ^๗ ยังตั้งกติกามี
ความสนใจมาขอฝึกหัดปลูกผีทรัพย์สินกับหมอบรัดเลย์เป็นเวลาหลายเดือน และในเดือน
มีนาคมปีเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ พระราชทานเงินเป็น
บำเหน็จแก่หมอลหลวง และหมอบรัดเลย์อีกถุงหนึ่ง^๘

^๖ องค์การคาคูสุสภา, ประชุมพงศาวดารภาค ๑๒, (พระนคร : โรงพิมพ์
คาคูสุสภา, ๒๕๐๓), หน้า ๒๕๔.

^๗ มนัสวีร์ อุณหันนท, ประวัติการแพทย์มิชชันนารีในประเทศไทย, หน้า ๑๕.

^๘ องค์การคาคูสุสภา, ประชุมพงศาวดารภาค ๓๑, หน้า ๑๓๐.

^๙ เรื่องเดียวกัน.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน.

เพื่อให้การฝึกหัดปลูกทรพิษได้ดียิ่งขึ้น และเป็นการเพิ่มพูนความรู้ในการป้องกัน ไซทรพิษ หมอบรัดเลย์ได้เรียบเรียงตำราว่าด้วยการปลูกทรพิษขึ้นตามคำขอรองของเจ้า พระยาพระคลัง^๑ ตำราเล่มนี้เป็นตำราทางการแพทย์เล่มแรกที่หมอบรัดเลย์ได้เรียบเรียง ขึ้น และได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว^๒ และความ สำเร็จในการปลูกทรพิษครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ โปรดฯ ให้พิมพ์ไปบริว โฆษณ ๑๐,๐๐๐ ฉบับ แจกจ่ายไปยังประชาชนในกรุงเทพฯ เพื่อชักชวนให้ปลูกทรพิษ^๓

ถึงแม้หมอบรัดเลย์ทดลองปลูกทรพิษได้เป็นผลสำเร็จแล้วก็ตาม แต่ยังคงเห็นว่าวิธีการ ปลูกนี้สามารถป้องกันไซทรพิษได้ปลอดภัยกว่าวิธีอื่น ดังนั้น ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๘๔ หมอบรัดเลย์ จึงทำการทดลองปลูกอีกครั้ง โดยใช้สะเก็ดพันธุ์ของผีโคซึ่งมีชนชาติอยู่หนึ่งได้นำมาจากเมือง บอสตัน สหรัฐอเมริกา โดยทดลองปลูกให้กับเด็ก ๆ ๗๕ คน ซึ่งเป็นทาสในบ้านของเจ้า พระยาพระคลัง หมอบรัดเลย์พยายามปลูกให้เด็ก ๆ เหล่านี้ประมาณ ๔๕๐ ครั้ง ปรากฏว่า ปลูกขึ้นเพียง ๓ - ๔ รายเท่านั้น แต่ก็นับว่าเป็นครั้งแรกที่ประสบความสำเร็จในการปลูกผีใน ประเทศไทย จากเด็กที่ปลูกขึ้นครั้งนี้ หมอบรัดเลย์ได้เอาพันธุ์ของไปปลูกต่อให้กับคนอื่น ๆ อีก แต่ก็ไม่ค่อยมีคนสนใจให้ปลูกนัก พอทำการปลูกติดต่อกันไปได้ ๓ เดือน พันธุ์ของผีก็ หมก ผู้ปลูกในครั้งนั้นซึ่งงานก็จำนวน ๑๐๐ คนเศษ^๔

^๑ Donald C. Lord, Mo Bradley and Thailand, p. 86.

^๒ แตน บีช บรัดเลย์, กัมภีร์กรรมรักษา, (ม.ป.ท., ๒๓๘๑), หน้า ๑.

^๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาจักร์ราชานุภาพ, นิทานโบราณคดี, หน้า ๒๑๓.

^๔ องค์การคำคุณุสภ, ประชุมพงศาวดารภาค ๑๒, หน้า ๒๔๘.

^๕ มนัสวีร์ อุณหัตถ์, ประวัติการแพทย์ชนชาติในประเทศไทย, หน้า ๒๑.

เมื่อหมอบรัดเลย์สามารถทดลองปลูกฝิ่นได้สำเร็จ จึงตั้งใจจะเลิกใช้วิธีปลูกทรพิษ แต่ก็ไม่ทำได้ตลอด เพราะการปลูกฝิ่นของอาศัยหนองเป็โคจากสหรัฐอเมริกาซึ่งส่งมาแต่ละครั้ง ต้องใช้เวลาเดินทางนานถึง ๕ เดือน การส่งมานั้นก็ส่งเป็นครั้งคราว ดังนั้น ในบางครั้ง หมอบรัดเลย์จำเป็นต้องใช้วิธีปลูกทรพิษแทน เช่น ในปลาย พ.ศ. ๒๓๘๕ เกิดไข้ทรพิษชุกชุมในบริเวณฝิ่นใกล้เคียงกับที่พิศพทกมิชชันนารี หมอบรัดเลย์ไม่มีพันธุ์หนองเป็โคที่จะใช้ปลูกป้องกัน แก่ครอบครัวมิชชันนารี หมอบรัดเลย์พยายามทำพันธุ์หนองไข้ทรพิษขึ้นใช้เอง โดยนำหนอง จากผู้ช่วยภัยไข้ทรพิษเข้าไปในโคหลายตัว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานโคให้แก่หมอบรัดเลย์ตามจำนวนที่เขาต้องการ ขณะที่เขานำมาอยู่กับการทดลองนั้นเอง บุตรีอายุ ๗ เดือนของเขาก็ป่วยเป็นไข้ทรพิษ ก่อนหน้านั้นวันเดียว หมอบรัดเลย์ได้ตัดสินใจ ที่จะปลูกทรพิษพวกลูก ๆ ของมิชชันนารีอยู่แล้ว (คือจะใช้วิธีนำหนองจากผู้ป่วยมาปลูกให้โดยตรง) แต่สายเกินไป ไม่อาจช่วยชีวิตบุตรของเขาไว้ได้ ส่วนเด็กอื่น ๆ ที่ได้รับการปลูก ทรพิษแล้วแต่ไม่ได้รับอันตรายแต่อย่างใด^๒

หลังจากนั้นหมอบรัดเลย์ก็ได้รับสะเก็กพันธุ์หนองเป็โคจากอเมริกาเป็นครั้งคราว เรื่อยมา กล่าวคือ ใน พ.ศ. ๒๓๘๗ ได้รับจากเมืองบอสตัน (ซึ่งส่งหุ้มส่งมาทางเรือ) ใช้ ปลูกต่อ ๆ กันไปได้ ๑๐ เดือน ทั้งหมด ในจำนวน ๒๐๐๐ คนที่ได้รับการปลูก มีผู้ปลูกขึ้น ๑,๓๐๐ คน ต่อมาก็ได้รับอีกใน พ.ศ. ๒๓๘๘ และในปี ๒๔๐๔ ตามลำดับ^๓

บันทึก อุดมพันธ์, ประวัติการแพทย์มิชชันนารีในประเทศไทย, หน้า ๒๐.

และ Donald C. Lord, Mo Bradley and Thailand, p. 85.

^๒ จอร์จ เฮาส์ เฟลด์ส, หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ ๔, หน้า ๕๓.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

จากความยุ่งยากในเรื่องพันธฺ์ของผีที่จะใช้ในการปลูกผี ทำให้หมอบริคเลย์หาวิธีที่จะมีพันธฺ์ของผีตลอดเวลาที่ของการ ดังนั้น ภายหลังจากที่เขาเดินทางกลับจากอเมริกาใน พ.ศ. ๒๓๕๔ หมอบริคเลย์จึงได้จัดตั้งคลินิกรับปลูกผีขึ้นเป็นส่วนตัว (ขณะนั้นบอร์คมิชชันนารีอเมริกาได้เลิกสนับสนุนหมอบริคเลย์แล้ว) ในขั้นแรก หมอบริคเลย์ใช้พันธฺ์ของจากสหรัฐอเมริกา โดยผู้ที่มาขอรับการปลูกผีจะตองจ่ายเงินค่าปลูกผีคนละ ๑ บาท หลังจากนั้นหนึ่งสัปดาห์ ตองกลับมาให้หมอบริคเลย์ตรวจดูผีที่ปลูกนั้นถ้าขึ้นคักจะได้รับเงินคืนครึ่งหนึ่ง จำนวนเงินครึ่งหนึ่งนั้นหมอบริคเลย์ใช้ซื้อพันธฺ์ของผีจากสหรัฐอเมริกา ด้วยวิธีการเช่นนี้ทำให้หมอบริคเลย์มีพันธฺ์ของผีใช้อยู่เสมอ และในระหว่างที่สั่งซื้อพันธฺ์ของผี เขาก็ใช้หนองจากคนที่ปลูกขึ้นคักแล้ว นำมาปลูกต่อ ๆ กันไป^๒

หลังจากที่หมอบริคเลย์ทำการปลูกผีได้สำเร็จแล้ว การปลูกผีจึงเป็นงานที่สำคัญของพวกมิชชันนารี แม้มิชชันนารีที่มีได้เป็นแพทย์ก็เที่ยวไปทำการปลูกผีให้แกราษฎรตามหมู่บ้านทั้งในกรุงและต่างจังหวัด พวกมิชชันนารีได้ฝึกหัดพนักงานปลูกผีขึ้นเป็นจำนวนกว่า ๒๐๐ คน เพื่อส่งออกไปปฏิบัติงานตามหมู่บ้านในชนบท พวกมิชชันนารีทำการปลูกผีตามท้องที่ต่าง ๆ เป็นเวลาหลายสิบปี จนกระทั่งภายหลังเมื่อรัฐบาลได้ตั้งสถานผลิตพันธฺ์ของผีขึ้นที่สี่กั๊กพระยาศรี (พ.ศ. ๒๔๔๔) และออกกฎหมายบังคับให้ประชาชนทุกคนปลูกผีป้องกันไข้ทรพิษ ใน พ.ศ. ๒๔๔๖ งานปลูกผีของพวกมิชชันนารีจึงลดความสำคัญลงไป^๓

^๑ จอร์จ เฮาส์ เบลัดส์, หมอบริคเลย์ในรัชกาลที่ ๔, หน้า ๕๓.

^๒ Donald C. Lord, Mo Bradley and Thailand, p. 87.

^๓ มินัสวีร์ อุดหนุนพันธ์, ประวัติการแพทย์มิชชันนารีในประเทศไทย, หน้า ๒๓.

๒.๒ การป้องกันหวัดตกโรค

ในสมัยรัตนโกสินทร์เมื่อหวัดตกโรคอยู่เสมอ การระบาดใหญ่ครั้งแรกเกิดขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ใน พ.ศ. ๒๓๖๓ โดยระบาดมาจากทางใต้ทงน แล้วระบาดมาถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยา ชาวเมืองสมุทรปราการทงยมิไ้่น้อย เมื่อระบาดมาถึงกรุงเทพฯ ซึ่งมีพลเมืองมากกว่า ทำให้คนตายเป็นจำนวนมากขึ้นไปอีกหลายเท่า ศพที่ป่าช้า และศาลาคินในวัดสระเกษ วัดบางลำพู วัดพิชิตนุช วัดประทุมคงคา และวัดอื่น ๆ กายกันเหมือนกองฟืน ที่เผาไ้้มาก ที่ลอยในแม่น้ำลาคดองเกลื่อนกคาคไปทุกแห่ง จนพระสงฆ์ที่หนีออกจากวัด คฤหัสถ์ที่หนีออกจากบ้าน ถนนหนทางก็ไม่มีคนเดิน ตลาดก็ไม่ได้ค้อออกซ้อขายกัน ประชาชนต่างรับประทันแแปลาแห่ง พริกกับเกลือเท่านั้น น้ำในแม่น้ำก็กินไม่ได้ อาเกียรณไปค้วยชากศค้ ผู้คนทั้งหลายพากันเกิดความหวาดหวั่น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงมีรับสั่งให้ตั้งพระราชพิธีอาพาชพิณาศ ตามที่ได้เคยทำมา พระราชพิธีนี้ทำที่พระที่นั่งสุลลิตนมหาปราสาท คคล้ายกับพิธีค้ฐ มีจค้หมายเหตุกลลวไว้ค้ั้งนี้ คือ "ยังมีนโ้ใหญ่รอบพระนทรค้ดลค้รุงค้้นหนึ่ง แล้วอัญเชิญพระแก้วมรกค้และพระบรมชาค้อออกแห่ มีพระราชค้ณะไปนชชวน แห่ไปรอยทรายประน้าพระปริตทั้งทางบกและทางเรือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงศีล"^๒

ผลจากการทำพิธีอาพาชพิณาศครั้งนี้ กลับทำให้โรคระบาดรุนแรงยิ่งขึ้นค้วยอากาศร้อนจัดขึ้นตามฤดู คนที่เข้าชชวนแห่และหามพระพุทธรูป ค้ดลค้จนพระสงฆ์ค้้นไปค้กลางทางก็ล้มลงชาค้ใจ ที่กลับมมาถึงบ้านแล้วจึงตายก็มาก ครั้งนั้น คนจึงลงค้ความเห็นว่า เพราะพิธีนี้ล้

^๑ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร รัชกาลที่ ๒

(พระนทร : โรงพิมพ์ค้ฐรฐา, ๒๕๐๘), หน้า ๑๑๕ - ๑๑๖.

^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาค้างราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร รัชกาลที่ ๒, หน้า ๒๗๕.

ไม่ได้ ฝีมือล้ามากกว่า การทำพิธีอาพาธพินาศในมโหฬารเมื่อเห็นว่าไม่สามารถระงับโรค
ระบาดได้ จึงเลิกสวดไป ไม่ปรากฏว่า ใดทำอีกเพราะคนเชื่อกันว่าการทำพิธีอาพาธพินาศ
นั้น "เหมือนไปย่ำไปยัดล่อให้มีความโกรธ ตัดจะเอาชนะมากไป" ^๑ ดังนั้น เมื่อเกิด
อหิวาตกโรคระบาดครั้งใหญ่ครั้งต่อมา ใน พ.ศ. ๒๓๕๒ ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงไม่โปรดให้ทำพิธีนี้

การระบาดของอหิวาตกโรคในรัชกาลที่ ๓ นับว่าเป็นการระบาดใหญ่อีกครั้งหนึ่ง
ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีผู้คนตายทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองใกล้เคียง ไม่น้อยกว่า ๕๐,๐๐๐
คน เฉพาะในกรุงเทพฯ มีคนตายถึงวันละ ๑,๕๐๐ คน ถึง ๒๐,๐๐๐ คน ^๒ การระบาดครั้งนี้
พวกมิชชันนารีได้หาวิธีการป้องกันแบบตะวันตกมาใช้บ้างแล้ว ถึงแม้ว่าในขณะนั้นจะยังไม่ทราบ
สาเหตุการเกิดของโรคก็ตาม ^๓ แต่วิธีการที่พวกมิชชันนารีนำมาใช้ครั้งนั้นก็สามารถช่วยชีวิตผู้
ป่วยได้มาก หมอเฮาส์ ได้ค้นพบวิธีบำบัดโรคนี้ และได้เขียนรายงานพิมพ์เผยแพร่ในอเมริกา
ฉบับหนึ่ง (พ.ศ. ๒๔๐๘) สรุปลักษณะไข้หัวแอลกอฮอล์ และการบูรณะสมน้ำให้คนไข้ کمบอย ๆ
นั้น ใกล้เคียงมาก และคนไข้ที่ได้รับการรักษาด้วยวิธีนี้ ไม่มีตายเลย เมื่อเกิดอหิวาตกโรค พวก
มิชชันนารีต้องทำงานหนัก เพื่อบริหารรักษาพยาบาลรวมทั้งเผยแพร่วิธีป้องกันด้วยการแนะนำคว
วากา และการเขียนบทความตีพิมพ์ออกสู่ประชาชนเสมอ ในขณะนั้นรัฐบาลไทยก็ไม่ได้มีการ
ป้องกันโรคระบาดด้วยวิธีการใด ๆ โดยเฉพาะที่คนสุภาพชนในกรุงเทพฯ ขณะนั้นได้ชื่อว่า เป็น

^๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, หน้า ๑๗๒.
^๒

Malcolm Smith, A physician at the Court of Siam, p. 19.

^๓ โรเบิร์ต คอก (Robert Kock) เพิ่งค้นพบสาเหตุอหิวาตกโรค ในปี
พ.ศ. ๒๔๒๖

^๔ จอร์จ เฮาส์ เฟลคัส, หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ ๔, หน้า ๔๘.

เมืองที่มีความสกปรกมากเมืองหนึ่ง เพราะไม่มีการสุขาภิบาล^๑ แต่อย่างใด ซึ่งเป็นปัญหา
หนึ่งในหลายปัญหาที่หมอมิซันนารีต้องเผชิญในการป้องกันและบำบัดรักษาโรค^๒ ดังนั้น หมอมิซันนารี
จึงพยายามที่จะกระตุ้นให้รัฐบาลไทยจัดในเรื่องของความสะอาด อันเป็นวิธีการหนึ่งในการป้องกัน
โรค โดยเสนอความเห็นให้ออกกฎหมายบังคับประชาชนทำความสะอาดบ้านเรือน เพื่อป้องกัน
การระบาดของโรค ดังความเห็นที่เขาเสนอไว้ในหนังสือ บางกอกรีคอร์เดอร์ ประจำวันที่ ๑๑
สิงหาคม ค.ศ. ๑๘๖๖ (พ.ศ. ๒๔๐๙) ว่า

เราปรารถนาให้ท่าน เสนอบทในกรุงเทพ จัดแจงดูแลทั่วไไปในบ้านในเมือง ว่าที่
ไทยเกิดโสโครกมาก ควรทำอย่างไร จะล้างโสโครกออกให้ได้ทุกวัน ๆ บัดนี้
ข้าพเจ้าปรารถนาจะชักชวนให้คอเวอรเมนตี์ประกาศถึงทุกบ้านทุกเรือน ให้เจ้า
บ้านตั้งปรงชำระในบ้าน ในที่นอน ใต้ถุนทุกแห่งให้ดี ให้รักษาไว้อย่าให้บังเกิดโส-
โครกอีกได้ ถ้าแม่ไม่ฟัง ให้ปรับไหมตามที่สมควร สิ้นไหมนั้น ให้เข้าในท้องพระคลัง
นี้แลเป็นการที่คอเวอรเมนตกรุงเทพจะเอาเป็นธุระโดยเร็ว จะเป็นคุณ เป็น
ประโยชน์แก่กรุงเทพมาก ที่ประเทศยุโรป และอเมริกา มักกฎหมายให้คนตั้งปรงทำ
เขาเรือนบ้านให้สะอาด ถ้าไม่ฟังก็เป็นโทษตามกฎหมาย กกฎหมายเช่นนี้ก็ควร เพราะวา
กรุงใหญ่ มีคนประชุมมากอยู่แน่นกัน จำเป็นเกิดโสโครก ถ้าไม่ได้ไข่ออกแล้ว เป็นไข้^๓

ความเห็นของหมอมิซันนารี นับได้ว่าเป็นการเสนอความคิดครั้งแรกที่จะใช้วิธีการ
ทางสาธารณสุขเข้ามาป้องกันโรคระบาด แต่ในขณะนั้นความเห็นของหมอมิซันนารีมิได้ได้รับความ

^๑ Donald C. Lord, Mo Bradley and Thailand, p. 70.

^๒ Ibid., p. 71.

^๓ "การจัดแจงในกรุงเทพให้สะอาดแก่โรคลงราก." บางกอกรีคอร์เดอร์ ๒ (๑๑
สิงหาคม ๒๔๐๙) ใบที่ ๑๒

สนใจจากรัฐบาลไทยแต่อย่างใด ดังนั้น โรคระบาดจึงเกิดขึ้นอยู่เสมอ โดยเฉพาะอหิวาตกโรค ซึ่งในขณะนั้นยังไม่มีกรณีพบสาเหตุของโรค

๓. การผ่าตัดแผนปัจจุบัน

วิธีการรักษาโรคโดยการผ่าตัดนั้น ไม่ปรากฏในการแพทย์แผนโบราณของไทยมาก่อน การรักษาโรคที่เกิดจากอุบัติเหตุ เช่น แขน ขา หัก มักจะรักษาด้วยการเสกเป่า น้ำมันมนตร์หรือน้ำมันสำหรับทาและนวด การที่แพทย์ไทยไม่มีการผ่าตัดโรคโดยการผ่าตัด สาเหตุหนึ่งอาจจะเป็นเพราะว่าในธรรมเนียมไทยนั้นไม่มีการผ่าศพ เมื่อมีผู้เสียชีวิตก็มักจะนำไปเผาเสีย ดังนั้น ความรู้เรื่องกายวิภาคศาสตร์ และ สรีรวิทยาของไทยจึงมีจำกัดมาก

เมื่อหมอบรัดเลย์เข้ามาเมืองไทยนั้น มีหมอเชื้อสายโปรตุเกสอยู่พวกหนึ่ง ซึ่งพอจะเรียกได้ว่าเป็นหมอสัตถกรรมของไทยในขณะนั้น หมอเหล่านี้จะรับรักษาโดยการผ่าตัด แต่เป็นการผ่าตัดเล็ก ๆ เช่น ผ่าฝี เป็นต้น การผ่าตัดใหญ่ ๆ เช่น การผ่าตัดแขนขา ยังไม่สามารถทำได้ ดังนั้น เมื่อหมอบรัดเลย์เข้ามาพร้อมกับความรู้ในการผ่าตัด และเครื่องมือที่ทันสมัยกว่า จึงได้รับความสนใจจากขุนนางผู้ใหญ่ ในวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๘ เจ้าพระยาพระคลัง ได้ขอให้หมอบรัดเลย์นำเครื่องมือที่ใช้ในการผ่าตัดทั้งหมด ไปแสดงให้ดูที่บ้านของท่าน ท่ามกลางข้าราชการชั้นเจ้าเมืองจากต่างจังหวัดหลายคน^๒

หลังจากนั้น ๖ เดือน หมอบรัดเลย์ได้ทำการผ่าตัดเป็นรายแรก เมื่อวันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๓๘๐ ในงานฉลองวัดประยุรวงศ์ ของเจ้าพระยาพระคลัง เป็นใหญ่ที่ใช้จุดไฟพะเนียงเกิด

^๑ "Siamese Theory and Practice of Medicine", Bangkok Calendar for the year 1865, p. 63.

^๒ องค์การการศึกษาศาสตร์, ประชุมพงศาวดาร ภาค ๓๑, หน้า ๘๗.

ระเบิดขึ้น ทำให้สะเก็ดถูกคนที่อยู่ในบริเวณนั้น ๔ คน และบาดเจ็บอีกจำนวนมาก ขณะนั้นหมอบรัดเลย์ อยู่ที่ใกล้บริเวณเกิดเหตุ เจ้าพระยาพระคลังจึงเรียกให้ไปทำการรักษาพยาบาลคนบาดเจ็บ แต่คนบาดเจ็บส่วนมากสมัครใจที่จะรักษากับหมอไทย มีเพียง ๒ คนเท่านั้นที่จะให้หมอบรัดเลย์ทำการรักษา ในจำนวนน้อยนี้ มีพระภิกษุองค์หนึ่งซึ่งกระดูกแขนแตก จำเป็นต้องตัดแขนทิ้ง หมอบรัดเลย์จึงตัดแขนพระองค์นั้นในที่เกิดเหตุตนเอง ผลจากการทำครั้งนี้ หมอบรัดเลย์บันทึกไว้ว่า

ถึงเรื่องลือกันว่าก่อนคนไทยไม่รู้เลวๆ จะตัดร่างกายมนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ เช่นนี้ คุยพระสงฆ์พจนการณาตักโคโมยานเทวาคักพิชัยดี ในเวลานั้นยังไม่มีโคลโรฟอร์มหรืออีเธอร์ใช้ในการดม พวกมิชชันนารีอยู่คอยดูแลปฏิบัติคนบาดเจ็บอยู่จนถึงเที่ยงคืน ... คนบาดเจ็บที่ยอมอยู่ในความรักษาของพวกมิชชันนารีหายดีหมดทุกคน แต่ผู้ปฏิเสธความช่วยเหลือของพวกมิชชันนารีนั้นได้ตายเพราะบาดแผลเป็นจำนวนมาก

ข่าวความสำเร็จของหมอบรัดเลย์ในการผ่าตัดครั้งนี้แพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว และสามารถสร้างความเชื่อถือให้กับหมอบรัดเลย์เป็นอย่างมาก ไม่เพียงแต่ในหมู่ประชาชนเท่านั้น หมอหลวงก็ยอมรับวิธีการผ่าตัดนี้ โดยแนะนำให้เจ้าพระยาพลเทพ ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการให้ผ่าตัดรักษาต่อกระดูกหักกับหมอบรัดเลย์ ซึ่งมีกิติศัพท์ที่เคยรักษาโรคเช่นนี้หายมาแล้ว แต่ด้วยเหตุที่ขณะนั้น เรื่องของการผ่าตัดยังเป็นเรื่องใหม่ จึงทำให้เจ้าพระยาพลเทพเกิดความกลัว ความกลัวของท่านนั้นมีอยู่ ๒ เรื่อง คือ กลัวว่าจะไม่สามารถทนต่อความเจ็บปวดในการผ่าตัดได้ และประการที่สองกลัวว่าเลือดจะไหลออกจากบาดแผลมากจน

^๑ "Siamese Theory and Practice of Medicine", Bangkok Calendar for the year 1865, p. 86.

^๒ องค์การศาสนศึกษา, ประชุมพงศาวดารภาค ๓๑, หน้า ๑๐๕.

ทำให้เป็นอันตรายถึงแก่ชีวิต แต่อย่างไรก็ตามเมื่อได้รับการชี้แจง ท่านก็ยอมรับที่จะทำการ
ผ่าตัด แต่ด้วยเหตุที่ขณะนั้นเจ้าพระยาพลเทพยังรับการรักษารักษาจากหมอหลวง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัวพระราชทานมารักษาอยู่ เจ้าพระยาพลเทพจึงทำหน้าที่สืบทอดบัณฑุก
ขอพระบรมราชานุญาตเปลี่ยนหมอบริการจากหมอหลวงมาเป็นหมอบริการด้วย พร้อมกับแนบบันทึก
ความเห็นจากหมอบริการในการผ่าตัดครั้งนี้ไปด้วย สมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ก็ทรงอนุญาต ซึ่ง
ในกรณีนี้ หมอบริการตั้งข้อสังเกตว่า การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงอนุญาตให้ช
ราชการชั้นผู้ใหญ่รับการรักษารักษาจากหมอฝรั่งนั้น เป็นสิ่งที่ไม่เคยมีมาก่อน นับว่าเป็นการเ
ประเพณีซึ่งเคยปฏิบัติอย่างเข้มงวดเป็นครั้งแรก เมื่อถึงวันกำหนดทำการผ่าตัด พวกหมอหลวง
มาชุมนุมดูการผ่าตัดครั้งนี้อย่างมากมาย การผ่าตัดประสบผลสำเร็จ เจ้าพระยาพลเทพสามารถ
มองเห็นเป็นปกติ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงพอพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง^๒

ในช่วงก่อนปี พ.ศ. ๒๓๕๐ การผ่าตัดของหมอบริการและหมอมิชชันนารีอื่น ๆ
เป็นการผ่าตัดที่ไม่ได้ใช้โคโรฟอร์มและอีเธอร์ เป็นยาสลบแต่อย่างใด เพราะในเวลานั้นทั้ง
โคโรฟอร์มและอีเธอร์ยังไม่ค้นพบ จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๓๕๐ หมอเฮาส์จึงได้นำเข้ามาใช้เป็น
ครั้งแรก ภายหลัง ดร.เอ็ดเวิร์ด กรีน มอร์ตัน (Dr. Edward Green Morton) หมอชาว
อเมริกัน นำมาใช้เพียง ๒ ปี^๓

^๒ "Siamese Theory and Practice of Medicine", Bangkok Calendar
for the year 1865, p. 63.

Ibid., p. 64.

^๓ Sem Pring-Peang-GEO, The External Influence on the Medical
Practice in Thailand, A paper presented in the 7th IAHA, Bangkok, 1977
p. 19.

การที่หมอเฮาส์สามารถนำอ็ีเซอร์มาใช้หลังค้นพบไม่นานเช่นนั้น เป็นเพราะหมอเฮาส์พยายามศึกษาความก้าวหน้าในคำวิทยาศาสตร์ โดยการอ่านหนังสือนิตยสารเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์อยู่เสมอ และนำความรู้ใหม่ที่ได้จากนิตยสารวิทยาศาสตร์นั้นมาใช้ การนำอ็ีเซอร์มาใช้เช่นเดียวกัน หมอเฮาส์ได้บันทึกไว้ว่า

ในตอนเย็นอ่านข้อความเกี่ยวกับการสูดอ็ีเซอร์ จะเป็นการช่วยทำให้การผ่าตัดไม่เจ็บปวดแก่คนไข้ นับว่าเป็นการค้นพบที่วิเศษจริง ๆ เป็นคุณประโยชน์แก่มนุษย์อย่างเหลือล้น และผู้ค้นพบเป็นชาวอเมริกัน^๑

เขาได้ลองนำวิธีใหม่นี้มาปฏิบัติต่อคนไข้ในทางศัลยกรรมทันที

คนไข้รายนี้เป็นหญิงชรา อายุ ๔๔ ปี สะเก็ดไม้ไผ่ยาวแปดนิ้ว ได้ทำเข้าในเนื้อของเข่าฝังอยู่แน่นถึงไม่ออก อยากจะได้เครื่องมือสำหรับสูดอ็ีเซอร์สักอัน จึงได้ทำขึ้นใช้เองชั่วคราว^๒

การใช้อ็ีเซอร์ของหมอเฮาส์ครั้งนี้ อาจจะถูกกล่าวได้ว่า เป็นการนำพาใช้ครั้งแรกในเอเชีย^๓

๔. การสูดอ็ีเซอร์

หมอบรัดเลย์ได้สังเกตเห็นว่าวิธีสูดอ็ีเซอร์ที่ประเทศไทยนั้นผู้หญิงจะต้องเสี่ยงอันตรายกับการรกลดเป็นอย่างมาก โดยจะต้องทรมาณในการนอนอยู่ใฝ่ภายหลังการรกลดเป็น

^๑ จอร์จ เฟลคัส เฮาส์, หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ ๔, หน้า ๓๖.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ เคนเนท อี แวลส์, ประวัติศาสตร์โปรเทสแตนท์ในประเทศไทย, หน้า ๒๔.

เวลาหลายวัน ทารกที่เกิดมานั้นก็มักจะมีโรคแทรก อัตรการตายของแม่และเด็กอยู่ในระดับสูง^๑ ดังนั้น หมอบรัดเลย์จึงพยายามที่จะให้คนไทยเปลี่ยนแปลงวิถีการปฏิบัติกรรมมาใช้ตามแบบแผนตะวันตก แต่การที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีการซึ่งคนไทยได้ใช้กันมายาวนานจนกลายเป็นประเพณีไปแล้วนั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก แต่หมอบรัดเลย์ก็ไม่ละความพยายาม เขาตระหนักว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นควรจะเริ่มจากกลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลในวงการแพทย์ไทยเสียก่อน หากวงการแพทย์ไทยในขณะนั้นให้การยอมรับ และยินยอมที่จะเปลี่ยนแปลงแล้ว การขยายความนิยมออกไปยังประชาชนไทยก็จะสะดวกขึ้น ดังนั้น หมอบรัดเลย์จึงเรียบเรียงคำราเกี่ยวกับเรื่องสุนักรักษาของแผนตะวันตกขึ้นเล่มหนึ่ง โดยให้ชื่อว่า "คัมภีร์กรรมรักษา" โดยมีจุดมุ่งหมายจะให้หมอหลวงเห็นชอบในวิธีการใหม่นี้ ดังนั้น คำราเล่มนี้จึงเขียนขึ้นอย่างย่อตอน "...ต่อเมื่อหมอหลวงเห็นด้วย เชื้อฟังแล้ว ข้าพเจ้าจึงจะจัดแสดงให้กว้างขวางออกไปต่อภายหลัง"^๒

"คัมภีร์กรรมรักษา" นี้ หมอบรัดเลย์แปลและเรียบเรียงจากคัมภีร์กรรมรักษาของสหรัฐอเมริกา ใน พ.ศ. ๒๓๘๕ เมื่อเรียบเรียงแล้วได้นำขึ้นทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ นับเป็นคำราทางการแพทย์เล่มที่ ๒ ที่หมอบรัดเลย์เรียบเรียงขึ้น และได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายก่อนหน้านั้น หมอบรัดเลย์ได้เรียบเรียงคำราปลุกทรมพิษ ทูลเกล้าฯ ถวายแล้ว สำหรับคำราปลุกทรมพิษนี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่า ได้พิมพ์ขึ้นเป็นภาษาไทยหรือไม่ ดังนั้น เมื่อคัมภีร์กรรมรักษาได้พิมพ์ขึ้นแจกจ่ายไปในหมู่หมอหลวง มีจำนวนถึง ๒๐๐ เล่ม จึงอาจจะกล่าวได้ว่า คัมภีร์กรรมรักษา เป็นคำราแพทย์แผนปัจจุบันเล่มแรกของไทยที่พิมพ์ขึ้นเป็นภาษาไทย^๓

^๑ Malcolm Smith, A Physician at the Court of Siam, p. 59.

^๒ แคน บิช บรัดเลย์, คัมภีร์กรรมรักษา, หน้า ๔.

^๓ ไม้สวี่ อุณนันทน์, ประวัติการแพทย์มิชชันนารีในประเทศไทย, หน้า ๒๖.

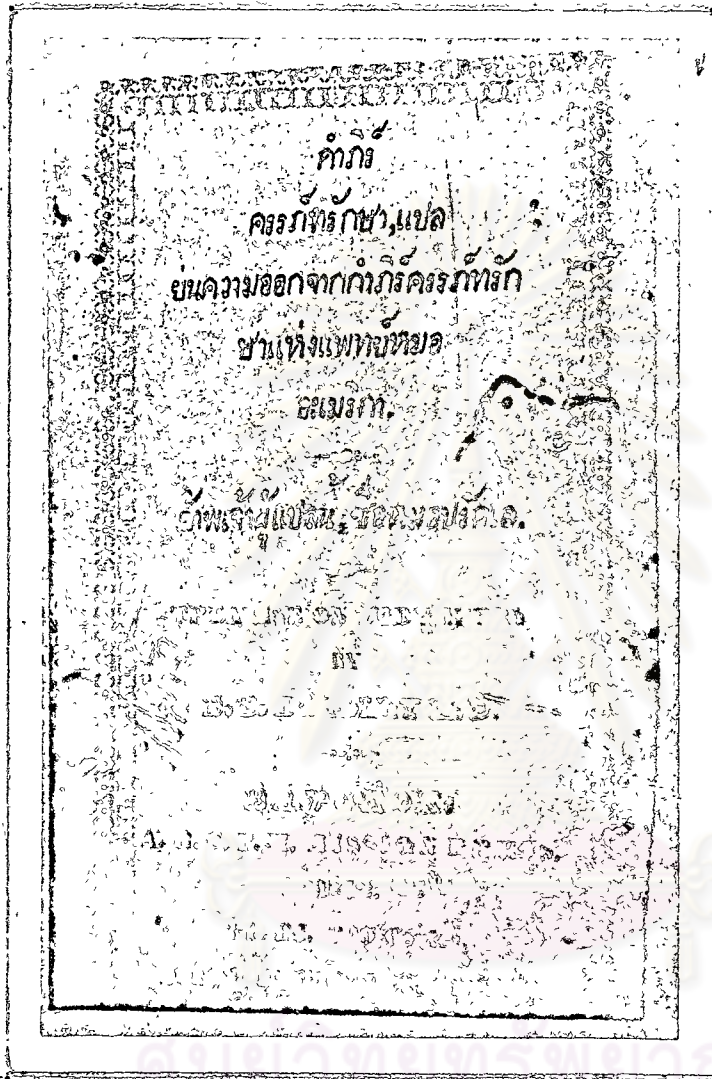
ในคัมภีร์คหกรรมรักษา ได้กล่าวถึงอาการโรคและวิธีบำบัดโรคฝ่ายสูติกรรมแผนปัจจุบันไว้โดยละเอียดตั้งแต่การปฏิสนธิไปจนถึงการพยาบาลหลังคลอด และเพื่อความเข้าใจง่ายยิ่งขึ้น หมอบรัดเลย์ได้ลงรูปภาพประกอบทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับสูติการวิ ตั้งแต่การปฏิสนธิ ลักษณะการเจริญเติบโตของเด็กในครรภ์ ทุกระยะ จนกระทั่งคลอด รวมทั้งเครื่องมือที่ใช้ในการสูติการวิด้วย รูปภาพประกอบนี้มีถึง ๕๐ ภาพ จากหนังสือซึ่งหนา ๑๒๗ หน้า

จากการที่หมอบรัดเลย์เป็นหมอสอนศาสนาด้วย เขาจึงพยายามแพร่ความเชื่อในทางคริสตศาสนาไปทั่วๆ เริ่มจากบทเทศน์ ๗ ของหนังสือจะกล่าวถึงกำเนิดของโลกตามความเชื่อของคริสตศาสนา และในขณะเดียวกันก็พยายามจะโยงศาสนาเข้ากับเรื่องการคลอดในบางตอนเช่น

อันความเจ็บปวดเวทนา เมื่อคลอดนั้น เป็นธรรมชาติมาแต่แม่หญิงในเดิม เพราะแม่หญิงคนที่เป็นแม่เดิมมนุษย์ทั้งปวงนั้น ได้กระทำผิดต่อพระยะโฮวาเจ้าผู้สร้างมนุษย์ แม่หญิงนั้นลอบกินผลไม้ที่พระเจ้าห้าม พระเจ้าจึงลงอาญาสาปสรรพ์ให้หญิงนั้นคลอดยากลำบากเวทนานัก หญิงทั้งปวงที่เป็นลูกหลานหลานเหลนเชื้อสายต่าง ๆ กัน มาที่พลอยผิดพลอยบาปตามแม่หญิงเดิมทุก ๆ คน เขาจึงได้คลอดลูกยากลำบากเวทนาทุก ๆ คนจะเป็นเช่นนี้ตลอดไปสิ้นโลกย์

การที่หมอบรัดเลย์ นำความเชื่อในทางคริสตศาสนามาโยงเข้ากับเรื่องการรักษาพยาบาลเช่นนี้ อาจจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้จุดมุ่งหมายของหมอบรัดเลย์ในการที่จะสร้างความเชื่ออันดีในกลุ่มหมอลดลงของล้มเหลวลง เพราะนอกเหนือไปจากวิธีการรักษาพยาบาลซึ่งแตก

ภาพที่ ๖   หน้าต้นคัมภีร์ครุภักษา
ที่มา   คัมภีร์ครุภักษา

ต่างกันแล้ว หมอหลวงก็ยากที่จะยอมรับ เพราะความรู้ที่สะสมมาแต่โบราณนั้นได้ปลูกฝังจนเป็น ประเพณี เมื่อมาเพิ่มความเชื่อในเรื่องศาสนาเข้าไปอีก โอกาสที่หมอบรัดเลย์จะประสบความสำเร็จ ย่อมยิ่งน้อยลง ดังนั้น ภายหลังจากที่หมอบรัดเลย์เรียบเรียงคัมภีร์ครุภักษาขึ้นแล้ว ไม่ปรากฏ หลักฐานว่า หมอบรัดเลย์ได้ถวายการรักษาบำบัดโควิธิสู่สุนารีแบบตะวันตกในหมู่เจ้านายชั้น สูงแต่อย่างใด จนกระทั่งอีก ๑๐ ปี ภายหลังจากการเรียบเรียงตำราขึ้น จึงให้มีโอกาสถวายการ รักษาพระสมม และพระราชินี ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งก็ยังคง เป็นไปในลักษณะของการต่อสู้ระหว่างความคิดแบบเก่าและแบบใหม่อยู่นั่นเอง

ก่อนหน้าที่หมอบรัดเลย์จะถวายการรักษาพระสมมและพระราชินีในรัชกาลที่ ๔ นั้น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (เจ้าฟ้าน้อย พระอนุชาของรัชกาลที่ ๔) เคยเชิญหมอบรัดเลย์ไปรักษาหม่อม และธิดาที่เพิ่งคลอดของพระองค์ แต่หมอบรัดเลย์ก็ไม่ทันจะช่วยชีวิต ธิดาของพระองค์ไว้ได้ในครั้งนั้น เจ้าฟ้าน้อยทรงพระคำวโรจะเลิกใช้หมอไทยที่เคยถวายพระ โอสถรักษาพยาบาลหม่อมของพระองค์นั้น และจะมอบภาระให้กับหมอบรัดเลย์คนเดียว แต่ เจ้าฟ้าน้อยก็ไม่อาจจะทำเช่นนั้นได้ เพราะพระราชมารดาและเหล่าภคินี กับทั้งหมอลองและ ผู้ใหญ่แก่งทั้งหลายเป็นจำนวนมาก ไม่เห็นชอบด้วยตามพระคำวโรนั้น ดังนั้น ตลอดรัชกาลพระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงไม่ปรากฏหลักฐานว่าหมอบรัดเลย์จะสามารถสร้างศรัทธาในหมู่ หมอหลวงในเรื่องนี้ได้ จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๓๕๕ อันเป็นต้นรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดฯ ให้หมอบรัดเลย์เข้าถวายการรักษาพยาบาลพระสมม เกี่ยวกับ เรื่องนี้ หมอบรัดเลย์ได้บันทึกไว้ว่า เมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๓๕๕ ทางสำนักพระ ราชวัง

...ไ้มาเชิญตัวไปตั้งแต่เช้า เพื่อไปเข้าเยี่ยมพระมเหสีพระองค์หนึ่งของพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเพิ่งมีพระประสูติกาล ข้าพเจ้าได้เข้าไปในพระราชฐานชั้น ใน อันเป็นที่ประทับของฝ่ายใน ซึ่งยังไม่เคยมีชาวยุโรปคนใดได้รับอนุญาตให้เยี่ยม กรายเข้าไปเลย ... พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โคตรงขอร้องให้ข้าพเจ้าถวาย การรักษาพยาบาลพระนาง พระองค์ทรงเป็นห่วงเป็นใยในพระนางเป็นอันมาก ...

ข้าพเจ้าได้ดั้นเข้าไปและจัดเตาไฟที่พระนางกำลังบรรทมเพลิงอยู่ออกไปให้ห่าง
... และข้าพเจ้าจึงเปิดพระบัญชรที่ปิดไว้เกือบสนิทจนทำให้อากาศไม่สามารถจะ
ถ่ายเทได้ ข้าพเจ้าได้ถวายการรักษาโดยได้ถวายโอสถ แล้วในไม่ช้าพระนาง
ก็ค่อยทุเลา *

ในวันรุ่งขึ้น หมอเฮาส์ได้ติดตามเข้าไปด้วย หมอบรัดเลย์เขียนไว้ในบันทึก
ของเขา ดังนี้

เมื่อคืนนี้คงค้างอยู่ในพระราชฐานชั้นในของพระบรมมหาราชวัง และมีหมอเฮาส์
อยู่เป็นเพื่อน นอกจากนั้นยังมีหมอหลวงอีกหลายท่าน แต่หมอหลวงก็ไม่ได้ทำอะไร
นอกจากคอยดูอยู่ ๒

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหัตถเลขาไปขอใจ
หมอบรัดเลย์ ดังนี้

คุณหมอบรัดเลย์

ข้าพเจ้ารู้สึกขอบใจท่านเป็นอย่างมาก สำหรับความชำนาญและการวางยา
ของท่านที่ได้ทำต่อสนมที่รักของข้าพเจ้า ซึ่งเป็นมารดาของบุตรหญิงคนเล็กของ
ข้าพเจ้า โดยช่วยชีวิตของสนมมิให้ประสบความตาย ซึ่งจวนเจืออยู่แล้ว พอข้าพเจ้า
ทราบแนวว่า เธอรอดชีวิตแล้ว ก็รีบส่งความขอบใจมายังท่านทันทีข้าพเจ้าขอให้ท่าน
รับเงิน ๒๐๐ บาท เพื่อเป็นรางวัลแก่ คร. บรัดเลย์ ที่ได้รักษาสนมให้หาย

๑ แสบบ๊อต โล้ว มอฟแพ็ท, แผ่นดินพระจอมเกล้า, แปลโดย นิจ ทองโสภิต
(พระนคร: โรงพิมพ์สมาคมสังคมาศศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๐), หน้า ๑๘๖.

๒ เรื่องเดียวกัน.

และอีก ๔๐ บาท เป็นรางวัลแก่ คร.เฮาส์ ที่ได้อุทิศตัวมาช่วย คร.บรักเลย์
 ข้าพเจ้าวางใจในวิธีรักษาพยาบาลในการคลอคุมครุของยุโรปและของ
 อเมริกา แต่มีความเสียใจที่จะแจ้งให้ทราบว่า ข้าพเจ้าไม่สามารถที่จะทำให้
 สมณผู้นี้มีความเชื่อมั่น ก่อนที่ความตายจะคุกคามเธอ เพราะญาติพี่น้อง
 จำนวนมากของเธอจงใจให้เธอปฏิบัติตามประเพณี การรักษาพยาบาลของท่าน
 ครั้งนี้ นับว่าเป็นการอิศจรรยที่สุกในพระบรมมหาราชวังนี้
 ข้าพเจ้าคงเป็นสหายและผู้ปรารถนาดีของท่านสืบไป
 สมเด็จพระปรมินทรมหามงกุฎกษัตริย์แห่งประเทศไทย *

ความสำเร็จในการรักษาพยาบาลครั้งนี้ น่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิรูป
 เรื่องผู้คืนารีไทย ซึ่งไม่เฉพาะแต่ในพระบรมมหาราชวังเท่านั้น หากจะรวมไปถึงประชาชน
 ทั่วๆ ไป แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ความสำเร็จในครั้งนี้ไม่ค่อยจะรู้แพร่หลายนัก หมอบรักเลย์
 คิดจะเผยแพร่ความสำเร็จครั้งนี้ให้แพร่หลาย แต่เขาก็ไม่อาจทำเช่นนั้นได้ สิ่งที่หมอ
 บรักเลย์ "ไม่อาจทำเช่นนั้นได้" นั้น หมอบรักเลย์ไม่ได้ให้เหตุผลไว้ว่า ทำไม แต่จาก
 พระราชทัณฑ์เลขาข้างกันแสดงให้เห็นว่า อิทธิพลของการพยาบาลแบบเก่ายังคงมีอิทธิพลอยู่มาก
 คั้งนั้นในระยะนี้แม้จะมีคนไทยบางกลุ่ม เชื่อถือวิธีการรักษาพยาบาลแบบใหม่ แต่ก็ไม่อาจจะ
 กล่าวได้ว่าเป็นความเชื่อที่พร้อมจะละทิ้งความเชื่อเก่าโดยสิ้นเชิง ยังเป็นไปในลักษณะก้ำกึ่ง

---

* จอร์จ เฮาส์ เฟลด์ส, หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ 4, หน้า ๗๒-๗๓.

^๒ "Siamese Theroy and Practice of Medicine", Bangkok Calandar
 for the year 1865, p.86.

ของความเชื่อแบบเก่าและความเชื่อแบบใหม่ที่ยังไม่ตัดสินใจเลือกข้างใดข้างหนึ่งโดยเด็ดขาด
 ดังจะเห็นได้ในกรณีของสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี กล่าวคือ

สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๘ ทรงมีพระ
 พลาทานมัยไม่สมบูรณ์ ดังนั้นเมื่อทรงพระครรภ์พระพลาทานมัยจึงทรุดโทรมมากยิ่งขึ้น และ
 ภายหลังจากประสูติพระราชโอรสแล้ว พระอาการไม่ดีขึ้น แพทย์ไทยช่วยกันรักษาพยาบาล
 แต่ไม่เป็นผล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและกรมหลวงวงศาธิราชสนิท เจ้ากรม
 หมอรวมทั้งแพทย์ไทยที่ถวายการรักษาในขณะนั้น เห็นพ้องกันว่าควรให้หมอบริคเลย์เข้าถวาย
 การรักษา หมอบริคเลย์รักษาโดยการถวายพระโอสถไปตามพระอาการ แต่วิธีการรักษาเช่น
 นี้ในขณะนั้นคนไทยยังไม่ค่อยจะมีความเชื่อถือ ดังนั้นจึงเห็นว่าจำเป็นต้องให้สมเด็จพระนาง
 เจ้าโสมนัสฯ บรรทมเพลิง (อยู่ไฟ) ต่อไป ถึงแม้หมอบริคเลย์และผู้ที่เชื่อถือในวิธีการรักษาของ
 หมอบริคเลย์อีก ๒ - ๓ คนจะคัดค้านก็ไม่สำเร็จ ภายหลังพระนางมีอาการไข้ หมอบริคเลย์จึง
 กราบขอร้องให้พระนางเลิก อยู่ไฟ และขอให้ทรงรักษาพยาบาลตามวิธีของเขาทั้งสิ้น คำร้อง
 ขอนี้ได้รับความเห็นชอบ หมอบริคเลย์จึงได้ถวายการรักษาอย่างเต็มที่ ในที่สุดพระอาการไข้
 หายแต่มีพระอาการอื่นแทรกซ้อน ทำให้เกิดความวิตกในหมู่พระญาติจึงตกลงให้หมอไทยกลับมา
 ถวายการรักษาแทนหมอบริคเลย์ ความจริงสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสฯ มิได้มีความเชื่อถือใน
 การรักษาพยาบาลของหมอบริคเลย์ เพราะทรงเห็นว่าหมอบริคเลย์เป็นชาวต่างประเทศและไม่
 ทรงเชื่อว่าพระโอสถเพียง ๒ - ๓ หยกที่ได้ขอลาถวายนั้นจะรักษาโรคของพระนางได้ ดังนั้นจึงไม่ช้า
 ที่จะรักษากับหมอไทยมากกว่า แต่ด้วยเหตุที่หมอไม่สามารถรักษาให้หายได้ หมอบริคเลย์ถูก
 เรียกตัวมาถวายการรักษาสืบเปลี่ยนกับหมอไทยจนกระทั่งพระอาการทรุดหนัก จนหมอไทยไม่
 กล้าถวายการรักษาต่อไป พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงประกาศให้รางวัลแก่ผู้

สามารถถวายการรักษาให้หายจากการประชวร เป็นเงินถึงหนึ่งร้อยซึ่ง ปรากฏว่ามีหมอไทย คนหนึ่งรับถวายการรักษาแต่พระอาการไม่ดีขึ้นจึงไปรคิให้ยุติกการรักษา และไปรคิให้เรียก หมอตะวันตกเลยเข้าถวายการรักษาอีกครั้ง แต่ก็ไม่สามารถช่วยชีวิตพระนางไว้ได้ สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสฯ สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๘๕

การสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสฯทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกประกาศ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ (ฉบับภาษาอังกฤษเผยแพร่ในหมู่พระสหายชาวอังกฤษ) เพื่อว่า "พวกเขาจะได้ทราบเรื่องราวที่ถูกต้องเกี่ยวกับพระนาง" ประกาศฉบับภาษาอังกฤษได้บรรยายถึงเรื่องราว "อันน่าสลดครันตลึงใจของการทรงพระประชวร และการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีอันทรงเป็นที่รักยิ่ง" ประกาศฉบับนี้ได้เปิดเผยรายละเอียดทั้งหมดเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสฯ ซึ่งเป็นลักษณะของการต่อสู้ระหว่างความคิดแบบเก่าและแบบใหม่ของการรักษาพยาบาลในขณะนั้น ประกาศนี้พิมพ์ขึ้นที่โรงพิมพ์หลวง เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๘๕ เป็นปีที่สองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หลังจากเหตุการณ์ครั้งนี้แล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องสุติกรรมของเจ้านายฝ่ายใน ซึ่งพระองค์ทรงเห็นว่า เป็น "ความเหลวไหลไร้สาระที่ผู้หญิงจะต้องอยู่ไฟตั้งแต่ครั้งเดือนถึงเดือนหนึ่ง" พระองค์ตรัสว่า ถ้า

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

หมอมหาเสวีได้บันทึกว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้ขอร้องให้เขาเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับการประชวรและการสิ้นพระชนม์ของพระราชินีตามความเห็นของเขา แล้วทรงนำข้อความนี้พิมพ์แจก กันทั้ง ส่วนหนึ่งของประกาศนั้น คงเป็นความเห็นของหมอมหาเสวี

^๒ แอ็บบอค โสว์ มอฟเฟ็ท, แมนคินพระจอมเกล้า, หน้า ๑๕๕.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๑.

พระองค์ทำไว้ พระองค์จะทรงเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นภายในพระราชวังของพระองค์ ทั้งสิ้น แต่พวกฝ่ายในไม่เห็นด้วยกับความคิดใหม่ ๆ ของพระองค์ ทางฝ่ายในอ้างว่าท่านเหล่านั้นเป็นฝ่ายมีประสูติกาล มีของค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว^๑ ดังนั้น พวกฝ่ายในจึงปฏิเสธที่จะเปลี่ยนแปลงประเพณีการคลอดแบบดั้งเดิมนั้น ความล้มเหลวของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^๒ ทำให้หมอบรัดเลย์สรุปความเห็นไว้ว่า ประเพณีการคลอดของไทยนั้นมีอำนาจยิ่งกว่าอำนาจของพระมหากษัตริย์^๓ และอาจจะกล่าวได้ว่าความเห็นของหมอบรัดเลย์นี้มีส่วนเป็นจริงอยู่มาก เพราะตลอดเวลาที่หมอบรัดเลย์เริ่มวางรากฐานเรื่องสูติศาสตร์แบบใหม่ นับตั้งแต่การเรียบเรียง คัมภีร์กรรภรักษา ไปจนถึงความพยายามที่จะโน้มน้าวให้เจ้านายฝ่ายในเปลี่ยนแปลงความเชื่อดั้งเดิมนั้น หมอบรัดเลย์ประสบความสำเร็จมาตลอด จนกระทั่งใน พ.ศ. ๒๔๑๒ อันเป็นเวลา^๔ที่หมอบรัดเลย์สิ้นชีวิตแล้วถึง ๑๖ ปี สิ่ง^๕ที่หมอบรัดเลย์วางรากฐานไว้จึงสำเร็จผล เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๕ ทรงเล็งเห็นผลดีของแบบไทย มาใช้วิธีการพยาบาลแบบตะวันตก ในคราวประสูติสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอัญญาเศวต^๖ หลังจากนั้น วิธีการสูติศาสตร์แบบใหม่ก็ได้รับการส่งเสริมทั้งในด้านการศึกษาวิชาคุณกรรมและการให้บริการ

๕. การเผยแพร่ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์

วัตถุประสงค์ของไทยในการติดต่อกับพวกมิชชันนารีนั้น ปรากฏเด่นชัดในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนเสด็จลี้ภัยราชสมบัติ ทรงมีไปถึงนายและนางเอคคี พระสหายชาวอเมริกัน ลงวันที่ ๑๔ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๘๔ ความตอนหนึ่งว่า

Malcolm Smith, A physician at the Court of Siam, p. 59.

^๒ "Siamese Theory and Practice of Medicine", Bangkok Calendar for the year 1865, p. 84.

^๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, นิทานโบราณคดี,

เราติดต่อกับมิชชันนารีชาวอังกฤษและอเมริกันนั้น ก็เพื่อความรู้อย่างกว้างขวางในทางวิทยาศาสตร์ และศิลปศาสตร์ หน้าที่ติดต่อก็เพราะชนชั้นแลัศจรรยาภิ๋นศาสนาสามัญนั้นไม่^๑

จากวัตถุประสงค์ดังกล่าว เจ้านายและขุนนางกลุ่มหนึ่งจึงให้ความสนใจที่จะศึกษาหาความรู้ในด้านต่าง ๆ จากพวกมิชชันนารีเสมอ ซึ่งในขณะเดียวกันความต้องการของขุนนางและเจ้านายกลุ่มนี้ได้ตอบสนองวัตถุประสงค์ของพวกมิชชันนารีไปโดยไม่รู้ตัวเช่นกัน เพราะพวกมิชชันนารีก็มีจุดมุ่งหมายที่จะให้คนไทยมีความเชื่อถือในวิทยาศาสตร์ตะวันตกเช่นเดียวกัน หมอเฮาส์ได้ระบุว่าจุดมุ่งหมายในการรักษาพยาบาลของพวกมิชชันนารี ไม่ว่าจะเป็นการรักษาโรคทั่วไป หรือการป้องกันโรคระบาด นอกจากจะเป็นการช่วยชีวิตประชาชนไว้แล้ว ยังหวังผลให้ประชาชนมีความเชื่อถือ ศรัทธาในวิทยาศาสตร์แบบตะวันตกอีกด้วย^๒

หมอเฮาส์ได้สังเกตเห็นว่า พวกขุนนางที่สนใจวิทยาศาสตร์นั้น ให้ความสนใจและเชื่อถือในปฏิทินประจำปีซึ่งพวกมิชชันนารีพิมพ์ขึ้นเป็นอันมาก ทั้งนี้เพราะพวกขุนนางเหล่านั้นแปลกใจที่สุริยปราศาศในปี ค.ศ. ๑๘๔๓ (พ.ศ. ๒๓๘๖) ที่พยากรณ์ไว้ในปฏิทินถูกต้องกว่า โหราพื้นเมือง ดังนั้น ขุนนางเหล่านั้นจึงสนใจที่จะสนทนากับวิชาวิทยาศาสตร์ยิ่งขึ้น^๓ ด้วยเหตุนี้ หมอเฮาส์เห็นว่าเป็นโอกาสอันดีที่จะเผยแพร่ความรู้ในทางวิทยาศาสตร์ ในชั้นต้นหมอเฮาส์ได้จัดให้มีการแสดงปาฐกถาเป็นชุด ๆ โดยเริ่มจากวงแคบเฉพาะในหมู่คนไข้และคนงานในบริเวณที่ทำการของมิชชันนารีก่อน หมอเฮาส์ได้ระบุถึงจุดมุ่งหมายในการจัดทำครั้งนี้ว่า

^๑ พรพิมลพรรณ วิชนี, (แปล) สำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนเกล็ดงหวัดยราชสมบัติ (พระนคร : บัญส่งการพิมพ์, ๒๕๐๓), หน้า ๖.

^๒ จอร์จ เฮาส์ เอลด์ส, หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ ๔, หน้า ๔๓

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

ทั้งนี้เพื่อจะปลูกจิตใจความคิดที่หลักอยู่ที่คนชน และให้เคยชินต่อการใช้ความคิด และให้ได้ประโยชน์จากการฟังเทศนา ในวันอาทิตย์ด้วย ตลอดจนบอกความรู้ที่เป็นประโยชน์

ในการดำเนินงาน หมอเฮาส์จะเป็นผู้เขียนหัวข้อสังเขป และแสดงการทดลอง ให้ดู ส่วน มร. แคลสเวลล์^๒ ซึ่งสามารถพูดภาษาไทยได้ จะเป็นผู้บรรยาย หมอเฮาส์ มีเครื่องมือที่จะใช้ประกอบการปาฐกถาพอควร เช่น วัตถุเคมี, เครื่องจักรแม่เหล็ก, ลูกโลก และแผนผังสัตว์รศาศตร์ สุนัขวิทยาและโครงกระดูกมนุษย์ ในการปาฐกถาครั้งแรกเป็นเรื่อง การย่อยอาหาร และผลร้ายต่อกระเพาะอาหาร ซึ่งอาจจะนับได้ว่าเป็นการบรรยายทางการ แพทย์แผนตะวันตกที่ให้กับคนไทยเป็นครั้งแรก ต่อมาเป็นปาฐกถาเรื่องสัตว์รศาศตร์ มีผู้สนใจ ฟังและตั้งปัญหาถามกันมาก เพราะเป็นสิ่งแปลกใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน ภายหลังจากการ ปาฐกถาค้นวิทยาศาสตร์การแพทย์ ก็มีเรื่องทางดาราศาสตร์ เช่น จันทรุปราคา ลักษณะของ ดวงจันทร์ และความสัมพันธ์เกี่ยวกับน้ำขึ้นน้ำลง อากาศธาตุและการระเหยต่าง ๆ

การปาฐกถาของหมอเฮาส์ และ มร. แคลสเวลล์ เริ่มเป็นที่รู้จักแพร่หลายเมื่อ พระภิกษุรูปหนึ่งชื่อ โกตัตตะ ซึ่งมาจากวัดที่เจ้าฟ้าใหญ่ ทรงพำนักอยู่ ได้มาเยี่ยม

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ เป็นมิชชันนารี เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ เมื่อปี ค.ศ. ๑๘๘๐ เจ้าฟ้ามงกุฎเขียว ให้ถวายการสนวนวิชาภาษาอังกฤษ และวิทยาศาสตร์แก่พระองค์ ขณะผนวชอยู่วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส)

^๓ จอร์จ เฮาส์ เฟลด์ส, หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ ๔, หน้า ๒๘.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

^๕ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะผนวชที่วัดสมอราย (ราชาธิวาส)

มร. แคลเวลล์ และได้รับเชิญให้เข้าชมการแสดงการทดลองเรื่องอากาศธาตุ พระภิกษุรูป
นี้ไต่แพรวาขึ้นไปอย่างรวดเร็ว บังเกิดผลให้เจ้านายและขุนนางต่างให้ความสนใจบุคคลแรก
คือเจ้าฟ้าอนุรักษุ์พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มาขออนุญาต
การแสดงสมบัติพิเศษของหมอเฮาส์เป็นพิเศษ การแสดงครั้งนั้นนอกจากเจ้าฟ้าอนุรักษุ์แล้ว ขุนนาง
และเจ้านายอีกหลายคนก็สนใจเข้ามค้ย รวมทั้งกรมหลวงวงศาธิราชสนิท หมอหลวงในขณะ
นั้น จอร์จ เฮาส์ เฟลด์ส ได้บรรยายเหตุการณ์ตอนนั้นไว้ว่า

...พอถึงเวลากำหนด บ้านเล็กนั้นก็เต็มไปด้วยขุนนางและเจ้านาย ส่วนที่ระเบียง
เต็มไปด้วยทวยหาทเล็ก นับเป็นโชคดีที่การทดลองดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ได้
จุกออกซิเจนแล้วเอาเหล็กเผาในออกซิเจน และทำไฮโดรเจนจากน้ำ แล้วทำให้
ระเบิดโดยผสมกับออกซิเจน เจ้าฟ้าใหญ่สนใจเป็นพิเศษ และทรงเรียกพวกของ
พระองค์จากระเบียงให้มาชมการอัศจรรย์ และพระองค์ทรงรับอาสาอธิบายให้พวก
เหล่านั้ฟังด้วยพระองค์เอง”

การแสดงปรากฏเป็นจุดทำนองนี้ ทำให้ขุนนางหัวก้าวหน้ากลุ่มนี้สนใจในวิทยา-
ศาสตร์มากยิ่งขึ้น ในวันนั้นขุนนางที่ชมการแสดงทดลอง เกือบทั้งหมดเป็นนักวิทยาศาสตร์สมัคร
เล่น เขามีเครื่องสูบลม เครื่องจักรไฟฟ้า และเครื่องมือทางฟิสิกส์อื่น ๆ หลังจากการทค
ลองครั้งนี้แล้ว หมอเฮาส์ได้รับการขอร้องให้ไปสอนวิทยาศาสตร์ตามวัง เช่น วังของเจ้าฟ้าน้อย
(พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) ในบันทึกของหมอเฮาส์ ระบุว่า ได้สอนวิธีการทดลอง
ทางวิทยาศาสตร์ให้กับพระองค์ เช่น วิธีทำแก๊ส น้ำหนักของอากาศ บาโรมิเตอร์ และความร้อน

จอร์จ เฮาส์ เฟลด์ส, หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ ๔, หน้า ๒๕.

๒ เรื่องเดียวกัน.

เป็นต้น

ในจำนวนการแสดงผลการของหมอเฮาส์ โครงการของมนุษยเป็นสิ่งหนึ่งที่ประชาชนให้ความสนใจเป็นพิเศษ มีผู้แวะมาชมบ่อย ๆ รวมทั้งพวกผู้หญิงด้วย ภายหลังที่คนในพระนครได้ชมกันทั่วถึงแล้ว เป็นเวลานาน คนที่มาจากต่างจังหวัดก็ได้มาชมชมด้วย

ผลจากการแสดงผลการของหมอเฮาส์ ทำให้เขาได้รับการยกย่องนับถือมาก และมีส่วนที่ทำให้เกิดความเชื่อถือในวิชาการแผนแบบตะวันตกมากยิ่งขึ้น ดังปรากฏมีตำแหน่งกรมหมอฝรั่งขึ้นในทำเนียบข้าราชการวังหน้า ซึ่งเข้าใจว่า เริ่มขึ้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในรัชกาลที่ ๔ ตำแหน่งต่าง ๆ มีดังนี้

ขุนระงับพิษภัย	เจ้ากรมขวา	ศักดิ์นา	๕๐๐
ขุนสนิทเวททยา	เจ้ากรมซ้าย	ศักดิ์นา	๕๐๐
หมื่นเมธีเวททยา	ปลัดกรมขวา	ศักดิ์นา	๓๐๐
หมื่นชำนาญเมธีเวททยา	ปลัดกรมซ้าย	ศักดิ์นา	๓๐๐

การตั้งกรมหมอฝรั่งขึ้นนั้นแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จสูงสุดของหมอมิชชันนารีที่สามารถสร้างความเชื่อถือในการแพทย์แผนตะวันตกได้ โดยเฉพาะถึงกับมีการจัดตั้งเป็นองค์การบริหารก่อนหน้าซึ่งหมอลองสนใจศึกษากับหมอมิชชันนารี เช่น หมอลองศึกษาวิธีปลูกทรพิษในรัชกาลที่ ๓ หรือกรมหลวงวงศาธิราชสนิท เจ้ากรมหมอในขณะนั้น ทรงศึกษาวิชา

^๑ จอร์จ เฮาส์ เฟลคัส, หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ ๔, หน้า ๒๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

^๓ ทำเนียบนามภคินี ๒ และทำเนียบข้าราชการวังหลัง, หน้า ๗๗.

แพทย์ตะวันตกกับหมอบริคเลย์ จนได้รับประกาศนียบัตรทางการแพทย์จากมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในสหรัฐอเมริกา แต่ความสนใจและการศึกษาของหมอเหล่านั้น ยังเป็นเรื่องเฉพาะตัว เมื่อมีการจัดตั้งกรมหมอฝรั่งขึ้นจึงทำให้ฐานะของการแพทย์แผนตะวันตกมั่นคงขึ้น

นอกจากนี้มิชชันนารีได้มีส่วนสร้างแพทย์และพยาบาลแผนปัจจุบันขึ้นโดยตรง อีกด้วยในปี พ.ศ. ๒๔๖๑ มร.และมิสซิส แมททูน มิชชันนารีสามีภรรยา ได้นำบุตรบุญธรรมชื่อ เอสเตอร์ ไปยังอเมริกาด้วย เอสเตอร์ได้ศึกษาวิชาพยาบาลอยู่ ๓ ปี จึงเดินทางกลับเมืองไทย เอสเตอร์เป็นที่รู้จักกันในนาม "แม่เต๋อ" มีชื่อเสียงในฐานะเป็นนางพยาบาลชั้นหนึ่ง และเป็นสตรีไทยคนแรกที่ได้รับการศึกษาวิชาพยาบาลแผนตะวันตก แม่เต๋อได้รับเชิญไปทำคลอดและพยาบาลคามบ้านและวังเจ้านาย แม้แต่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ก็เป็นพระองค์หนึ่งซึ่งแม่เต๋อได้ถวายการดูแลเมื่อครั้งทรงพระเยาว์^๒ นอกจากแม่เต๋อแล้ว หมอเฮาส์ได้ส่งนายเทียนสี (พระยาสารสินธุ์สวามิภักดิ์) ได้ศึกษาวิชาแพทย์ในสหรัฐอเมริกา นับเป็นคนไทยคนแรกที่สำเร็จการศึกษาวิชาแพทย์แผนตะวันตกและได้กลับเข้ามารับราชการในรัชกาลที่ ๕ และ ๖

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

องค์การค่าครูสภา, ประชุมพงศาวดารภาค ๕๕, (พระนคร : ครูสภา, ๒๕๑๑), หน้า ๒๓๒.

^๒ เคนเนท อี แวลล์ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย, หน้า ๓๓ - ๓๔. ดูรายละเอียดประวัติของแม่เต๋อ ใน หลวงจินคาสทกิจ ประวัติของแม่เต๋อ (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๑)